

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

HRANICE V MYSLI A KREATIVITA

BOUNDARIES IN THE MIND AND CREATIVITY

Magisterská diplomová práce

Autor: Markéta Jurásková

Vedoucí diplomové práce: prof. PhDr. Alena Plháková, CSc.

Olomouc

2013

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou práci na téma: „Hranice v mysli a kreativita“ vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucího diplomové práce a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

„Ochrana informací v souladu s ustanovením § 47b zákona o vysokých školách, autorským zákonem a směrnicí rektora k Zadání tématu, odevzdávání a evidence údajů o bakalářské, diplomové, disertační práci a rigorózní práci a způsob jejich zveřejnění. Student odpovídá za to, že veřejná část závěrečné práce je koncipována a strukturována tak, aby podávala úplné informace o cílech závěrečné práce a dosažených výsledcích. Student nebude zveřejňovat v elektronické verzi závěrečné práce plné znění standardizovaných psychodiagnostických metod chráněných autorským zákonem (záznamový arch, test/dotazník, manuál). Plné znění psychodiagnostických metod může být pouze přílohou tištěné verze závěrečné práce. Zveřejnění je možné pouze po dohodě s autorem nebo vydavatelem.“

V Olomouci dne .....

Podpis .....

Poděkování

Děkuji paní prof. PhDr. Aleně Plhákové, CSc. za vedení diplomové práce, ochotu, cenné podněty a rady. Děkuji Mgr. Lucii Kráčmarové za inspiraci a pomoc se statistickými výpočty.

Velmi si vážím všech respondentů zapojených do výzkumu, bez jejichž spolupráce by tato práce nebyla realizovatelná a tímto jim děkuji.

OBSAH

ÚVOD.....	5
-----------	---

TEORETICKÁ ČÁST

1. TVOŘIVOST	7
1.1 Vymezení tvořivosti	7
1.2 Dělení tvořivosti.....	8
1.3 Osobnost tvořivého jedince.....	10
1.3.1 Tvořivá osobnost pohledem významných psychologů	10
1.3.2 Charakteristiky tvořivé osobnosti.....	12
1.4 Tvořivost ve vztahu k dalším psychologickým fenoménům.....	15
1.4.1 Tvořivost a myšlení.....	15
1.4.2 Tvořivost a inteligence.	16
1.4.3 Tvořivost a smysl života.....	17
1.4.4 Tvořivost a plynutí.	18
1.4.5 Tvořivost a optimální osobnost.	20
1.4.6 Tvořivost a introverze.	22
1.5 Tvůrčí činnost.....	23
1.5.1 Vymezení tvůrčí činnosti.....	23
1.5.2 Průběh tvůrčí činnosti.....	24
1.5.3 Překážky tvůrčí činnosti.	25
1.5.4 Rozvoj tvůrčí činnosti.	27
1.6 Psychologické zkoumání tvořivosti.	28
1.6.1 Historie psychologického výzkumu tvořivosti.....	28
1.6.2 Některé aktuální výzkumné závěry.	31
1.7 Tvořivost a současná společnost.	32
2. HRANICE V MYSLI.....	34
2.1 Definice hranic v mysli.	34
2.2 Předchůdci konceptu hranic v mysli.	35
2.3 Vývoj a změny hranic v mysli v průběhu života.....	36
2.4 Typy hranic v mysli.....	37
2.5 Přínos hranic v mysli pro fungování společnosti	41
3. HRANICE V MYSLI A KREATIVITA.....	42

VÝZKUMNÁ ČÁST	44
4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM	45
4.1 Cíle práce.....	45
4.2 Hypotézy a výzkumné otázky.	46
5. POPIS ZVOLENÉHO METODOLOGICKÉHO RÁMCE A METOD	47
5.1 Zvolený typ výzkumu.....	47
5.2 Metody získávání dat.	47
5.2.1 Osobnostní dotazník hranic.	47
5.2.2 Dotazník kreativního úspěchu.	49
5.3 Metody zpracování a analýzy dat.....	51
5.4 Etické problémy a způsob jejich řešení.....	52
6. SOUBOR.....	53
6.1 Popis souboru.	53
6.2 Průběh výzkumu, metody sběru dat	56
7. VÝSLEDKY	57
7.1 Testová reliabilita dotazníků CAQ a BPQ.....	57
7.2 Vyhodnocení dotazníku kreativního úspěchu.	57
7.3 Vyhodnocení osobnostního dotazníku hranic.	60
7.4 Výpočty.	61
7.5 K platnosti hypotéz.....	67
8. DISKUZE	69
9. ZÁVĚRY.....	73
SOUHRN	74
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY	77

PŘÍLOHY DIPLOMOVÉ PRÁCE

ÚVOD

Tvořivost je schopnost každého z nás. Lišíme se však v tom, nakolik ji v sobě dokážeme objevit. Mně se to podařilo asi před třemi lety a od té doby je nedělitelnou součástí mého života. Jinak vnímám, jinak cítím. Poznala jsem řadu podobně smýšlejících lidí, kteří každodenně rozšiřují mé obzory. Věnují se tak široké paletě tvořivých činností, že je lze jen obtížně vyjmenovat. Od křehké poezie k fyzicky náročnému řemeslu. A v těch, které znám, je něco společného, co je přes tuto rozdílnost spojuje. Když se s nimi setkáte, vyzařují velmi zvláštní druh energie. Protože jsou v tomto ohledu šťastní, dělají, co je těší a dokážou své nadšení předávat dál.

Myslím, že najít své místo ve světě, je jedním z největších životních darů. Objevit svůj smysl a žít v jeho duchu. Mně se to podařilo díky tvorbě a právě proto jsem se, po zvažování různých témat, uchýlila ke kreativě i v této práci. Dnes již je sepsáno široké spektrum literatury tvořivosti se věnující. Jak z teoretického – více i méně odborného hlediska, tak z hlediska praktických rad pro zvyšování tvořivosti. Budu se, po vymezení základních témat, věnovat těm, které mě zaujala.

Společníkem tvořivosti jsou v mé diplomové práci hranice v mysli, u nás ještě málo známé téma. Většina tvořivých lidí, které znám, má z mého pohledu jiný přístup ke světu. Zajímá mne tedy, jestli se něco takového prokáže i zde. Hlavním cílem je porovnat skupinu lidí, kteří se považují za kreativní oproti těm, kteří toto tvrzení odmítají. Nitkou spojující jednotlivé kapitoly je společenský význam obou těchto konceptů.

TEORETICKÁ ČÁST

1. TVOŘIVOST

V první kapitole diplomové práce se budu zabývat pojmem kreativita, a to jak z obecného, tak i z více specifického hlediska. Seznámíme se s názory významných psychologů i novými výzkumnými zjištěními. Budou popsány osobnostní charakteristiky, kterými se tvořivá osobnost vyznačuje a i to, jaký smysl jejímu životu tvorba dodává.

1.1 Vymezení tvořivosti

Tvořivost je cesta, styl života, ke kterému je někdy obtížné se propracovat, ale když člověk cestu nastoupí, dokáže po ní hrdě kráčet velmi dlouho. Postupné získávání nadhledu pramení do lehkosti bytí, osvobodování se od navyklých stereotypů, snazšímu překonávání překážek. Život získává novou dimenzi, která je aspoň v mém případě, velmi barvitá a inspirující.

Königová definuje kreativitu jako „schopnost vytváření nových kulturních, technických, duchovních i materiálních hodnot ve všech oborech lidské činnosti. Tvořivost je aktivita, která přináší dosud neznámé a současně společensky hodnotné výtvoř.“ (Königová, 2007, 12).

Podle A. Plhákové (2004, 294) je tvořivost „komplexní schopnost, která je výsledkem zdařilé syntézy kognitivních schopností, vlastností osobnosti a některých motivů.“ Výsledkem tvořivého procesu může být vyřešení problému, pocit uspokojení.

C. Burt (1949; in Wiseman, 1973) popsal čtyři znaky kreativity. Prvním je přítomnost prvotního nápadu, druhým zhmotnění tohoto nápadu, třetím novost výsledku a posledním jeho hodnota či praktická využitelnost.

Propagátor konceptu myšlenkových map, Tony Buzan (2007), usuzuje, že v sobě tvořivost zahrnuje plynulost, přizpůsobivost a originalitu. Kreativní je každý člověk, ale někteří tuto svou schopnost neobjevili nebo se přizpůsobili všeobecně společensky uznávané normě – dělají věci způsobem, jaký je doporučen, bez uvědomění si možnosti, že mohou stejnou věc dělat způsobem sobě vlastním.

Nebýt kreativity, nebylo by pokroku, člověk by se tolik nelišil od zvířat. Považovat tvořivost za záležitost pouze autora by bylo značně zjednodušující, tvorba se vyvíjí v interakci s konzumentem tvorby. Ten leckdy objeví i jiný význam, než který zamýšlel autor, a vůbec to nemusí být ke škodě, právě naopak. Člověk může sám sebe považovat za

kreativního, ale pokud to potvrdí i jiní lidé, zvyšuje se pravděpodobnost, že tomu tak skutečně je. Každý člověk se rodí se dvěma základními životními dispozicemi, první je konzervativnější, obsahuje pud sebezáchovy, hospodaření s energií. Druhá je dynamičtější, zahrnující objevování nového, riskování. Je také výchozím bodem pro rozvoj tvořivosti. Vhodné je, pokud jsou v rovnováze, první se však snáze rozvíjí sama, druhou musíme podněcovat, pokud tak nečiníme, zakrní a tím se nerozvine ani tvořivost. Je třeba se setkávat se zajímavostmi, v přiměřené míře riskovat, poznávat nové. (Csikszentmihalyi, 1996a)

Kreativita má svou pozitivní i negativní rovinu. Oba póly vymezil Hlavsa (1985). Pokud má být tvořivost kladná, je třeba aby:

- přispívala k tvorbě nových hodnot, udržovala již existující,
- byla společensky užitečná, pomáhala plnit cíle,
- oplývala vysokou mírou výnosů v opozici k minimálním vkladům,
- spojovala protiklady,
- byla metodická, měla schéma postupu, avšak stále si udržovala volnost a svobodu,
- respektovala široké pole přístupu ke stejnému problému,
- podporovala rozvoj osobnosti tvořivého jedince, kladně jej formovala,

Oproti tomu záporná tvořivost se vyznačuje následujícími charakteristikami:

- je v rozporu s etickými i jakýmkoliv jinými pravidly,
- prostředky k uskutečnění jejích cílů jsou nepřijatelné – podvody, násilí,
- dosahuje pozitivního výsledku, ale při tomto dosahování jsou poškozeny fungující hodnoty,
- neumožňuje náhled na situaci z více stran,
- její výsledky nejsou široce aplikovatelné, vztahují se jen na jednotlivce nebo omezený okruh lidí,
- je zdrojem konfliktů.

1.2 Dělení tvořivosti

Rozlišuje se tvořivost aktivní a pasivní. Aktivní je popsána ve výše uvedené definici Königové. Pasivní souvisí spíše s mentální činností, se schopností rozpoznat nové, porozumět a později i aplikovat do činnosti. Kreativitu lze najít ve všem, v každé oblasti života. Nejen v těch, které tvorbu přímo předpokládají – umění, řemeslo,

ale například i při překonávání problémů nebo v samotném chápání života. Schopnost dívat se na věci s odstupem a nalézat různé cesty, může být způsobem, jak učinit život šťastným. Mluvíme o kreativě psychologické, která je individuálního charakteru, týká se nápadu jednotlivce, který je nový pro něj osobně, ale měli již jej i jiní lidé. A také kreativě historické, která je zdrojem velkých a jedinečných objevů, a jak už název napovídá, objevitel se často zapíše do dějin. (Königová, 2007)

Zajímavé dělení na kreativitu instrumentální a existenciální popisuje Blažek (1985). Existenciální tvořivost je nezbytná pro žití, týká se každodenních aktivit, života jako celku, je vrozená, nepřesahuje do sféry odbornosti a je možné ji pouze podporovat, nikoliv učit. Tvořivost instrumentální se naproti tomu týká vybraných oblastí života, jsou jí obdařeni jen někteří lidé a stejně obdařeni lidé ji vyučují, směřuje k výkonům a úspěchům.

Wayne Dennis (1966; in Dacey, Lennon, 2000) provedl studii životopisů více než sedmi set osob, které ve svém životě vykazali vysokou míru kreativity. Zajímalo ho, v jakém věku se tato schopnost nejvíce projevuje. Ukázalo se, že je to období mezi čtyřicátým a šedesátým rokem, ale mnozí byli vysoce aktivní i v dalším období života. Rozdělil zkoumané osoby na učence, umělce a vědce. Umělci dosahovali vrcholu dříve, což bylo dle autora dáno tím, že umění je více individuální. Není zapotřebí se na něj připravovat tolik, jako ve vědě, kde jsou důkladné znalosti tématu nezbytné. Vědci disponují také možností spolupráce s dalšími lidmi, což u niterného uměleckého díla většinou možné není.

Dacey a Lennon (2000) vytvořili model tvořivosti, který obsahuje činitele, jež zvyšují pravděpodobnost výskytu této schopnosti. Postupují na principu od zdánlivě nejmenších až po globální činitele, není však radno se domnívat, že ten nejmenší má i nejmenší význam. Fungují ve vzájemné interakci a u každého člověka jedinečným způsobem proměnlivým v čase.

Patří mezi ně:

- biologické činitele – vše, co se týká fungování organismu, hormony, dědičné znaky, fungování mozku,
- osobnostní rysy – motivace, vytrvalost, charakterové i temperamentové vlastnosti,
- poznávací rysy – schopnost nacházet spojitosti mezi vzdálenými jevy,
- mikrosociální jevy – vliv přátel, rodiny, způsob života,
- makrosociální jevy – zasazení do společnosti, působení celého okolního prostředí, náboženství, kultury, politického uspořádání.

Jindy je kreativita pojímána jako výsledek propojené činnosti tří faktorů: *oblasti tvorby*, která poskytuje pravidla, je to pole, ve kterém se jedinec dokáže plně koncentrovat, jednat, kterému rozumí. *Člověka*, který dokáže tato pravidla inovovat, a jímž se budeme zaobírat v pozdějších kapitolách. Posledním je *pole*, ve kterém jsou sdruženi všichni jedinci, kteří se věnují dané oblasti a rozhodují, zda se nová myšlenka uchytí a bude dále rozvíjena. Jednotlivá pole se liší mírou své konzervativnosti. Zatímco v některých se nové nápady drží stále ve stejných hranicích, jiná se nebojí riskovat a zkoušet nové. (Csikszentmihalyi, 1996)

1.3 Osobnost tvořivého jedince

1.3.1 Tvořivá osobnost pohledem významných psychologů

Jak už bylo zmíněno, pohled na tvorbu se s časem stále vyvíjí, nejdříve to byla víra v mocná božstva, která obdařovala umělce múzou, pak zase víra v jedinečné schopnosti člověka. Tomuto východisku už zůstali novodobí autoři věrní, nastala však otázka, co hraje v rozvoji tvořivých schopností prim. Zda jsou to rané zkušenosti, výchova, genetické dispozice. Nyní se zaměřím na kreativitu z pohledu významných světových psychologů, kteří se s různou měrou přiklánějí k těmto východiskům.

Pro *Sigmunda Freuda* jsou pro rozvoj tvořivosti, jako i jiných oblastí vývoje člověka, rozhodné první roky života, považoval ji za výsledek zpracování vybraných traumat z dětství. Tato traumata jsou ukryta v nevědomí, které pracuje s představami a promítá traumata do snů a chybných výkonů, např. přeteknutí. Tvořivost tedy z nevědomí vychází. Za největší pramen kreativity Freud považoval nenaplněné sexuální touhy, které jsou procesem obranného mechanismu sublimace přetvářeny v kreativní výtvořky, tuto svou teorii se snažil doložit vyhledáním znaků ve známých uměleckých dílech (da Vinciho časté zobrazování madon jako následek brzkého odchodu matky z umělcova života). (Freud, 1936)

Freud měl nesporný přínos pro umění. Jak píše Gaarder (1995) ve své knize o dějinách filosofie, velmi ovlivnil surrealisty. Ti začali do svých děl promítat nevědomé a snové obsahy. Jen tehdy, když se podaří oslabit cenzuru, může být umění svobodné. Již Freud tedy předpokládal, že umělcem se může stát každý člověk. Protože každý má potenciál snové obsahy převést do reality. A pokud poznáme sami sebe, můžeme bez

rozdílu rozumět i umění. Nevědomí je nevyčerpatelnou zásobárnou umělecké inspirace. Skrývá vše, s čím se člověk setkal. A je jen na něm, jestli to dokáže dále využít, jestli dá obsahům své mysli volný průchod. Proto je na místě si občas dovolit být zase dětmi, utlumit racionalitu a myšlení. Rozum nám ale zároveň pomáhá vybrat si z proudu nápadů ty, které stojí za to rozpracovat. Snažit se o vytvoření rovnováhy mezi rozumem a představivostí je pro život velmi přínosné.

Tvořivostí se vyvažují pocity méněcennosti v pojetí *Alfreda Adlera*, tento pocit může být uvědomovaný, a proto je akt tvorby záměrně motivovaný. Píše například o ‚přeucených‘ levácích, kteří se snaží překonat svou neobratnost danou nutností učit se pracovat pravou rukou. Z tohoto napětí a snahy o jeho překonání pramení ctižádostivé a vytrvalé zaujetí v kresebném a písemném projevu (Adler, 1999).

V názoru na vliv nevědomí souhlasil s Freudem *Carl Gustav Jung*, na rozdíl od nenaplnění sexuálních potřeb, ale zdůrazňoval působení archetypů a kolektivního nevědomí, z něhož někteří lidé dokážou čerpat základ pro svá díla a pokroky. Do umění nemají být promítány osobnostní vlastnosti autora, má být naopak prostředkem k osvobození se od sebe samého. Na tvůrčí proces je podle něj nutné nahlížet zvenku, nikoliv, když jsme do něj ponořeni. Poté můžeme dodat vytvořenému smysl. Zároveň také uvádí, že umění žádný jednoznačný smysl mít nemusí, stačí, že prostě existuje. Proces tvorby je živý, v člověku zakořeněný a vyvíjející se děj, který nutí svého nositele k uskutečnění. Proces je také to jediné, co může zkoumat psychologie, hledání podstaty umění je kompetencí jiných oborů. (Jung, 1995)

Dovolím si zde vepsat jeden Jungův citát, který ve mně při pročítání jeho výroků, snad svou blízkostí mému vnímání, zanechal největší stopu: „U tvůrčí fantazie se jedná o proces, při němž psychické obsahy pronikají z oblasti nevědomí do vědomí. Jsou to vnuknutí, tedy něco, co se nijak nedá srovnat s rozvázným myšlenkovým procesem vědomí. Nevědomí tak lze považovat za tvůrčí faktor, dokonce za smělého novátora, zároveň je to však bašta konzervatismu. Připouštím, že se tento názor jeví paradoxní; fakta jsou ovšem taková. Člověk je totiž paradoxní, a to se změnit nedá.“ (Jung, 1995, 158)

Dle *Otty Ranka* (1941, Coan, 1999) se tvořivost vyvíjí u lidí, kterým rodiče v dětství projevovali podporu a důvěru, protože tím pádem věří svým přáním a mají vůli za nimi jít. Tvůrčí typ osobnosti považoval za ideální stav životního vývoje. Projevuje se nezávisle, plně se realizuje, přetváří svět k obrazu svému, je obdařen tvořivostí.

Kreativita v rámci seberealizačních tendencí je spojena s pojetím *Abrahama Maslowa*, nachází se na vrcholu pyramidy potřeb. Vlastnosti lidí, kteří dosáhli

seberealizace, popsal autor výrazy nezávislost, samostatnost, sebeřízení, mají potenciál zažít prožitek poznání spojený s radostí, vytržením, vděčností. Přijímají život takový, jaký je. Vyzařují skromnost, pokoru, tvořivost, otevřenost vůči jiným lidem, toleranci. To, jak tito lidé pohlížejí na své okolí, je určeno tím, jak vnímají sami sebe. (Maslow, 1968)

Na Maslowovu práci navázal svým dílem *Carl Rogers* a vymezil tři charakteristiky tvořivé osobnosti:

- otevřenost ke světu, schopnost nazírat na věci z více úhlů,
- schopnost posoudit význam své práce dle vlastního uvážení a nikoliv podle toho, co říkají jiní lidé, což je sice vzato v úvahu, ale záleží jen na autorovi, jak se k vyřčenému postaví a zda si za svou práci dokáže stát,
- sklon k experimentování s neznámými situacemi, hraní si s teoriemi, tvorba hypotéz, reflexe stávajících teorií a dovednost je měnit. (Rogers, 1998)

Pro Rogerse byla osoba oplývající těmito vlastnostmi jakýmsi ideálním výstupem terapeutického působení. Jednalo by se o člověka tvořivě činného a tvořivě žijícího, který by mohl mít problém přizpůsobit se své kultuře a nebyl by konformní, někdy by pociťoval jen málo radosti. Ale zároveň by v každé kultuře, vzhledem ke své schopnosti tvořivě se adaptovat na změny, dokázal žít tak, aby uspokojil své potřeby a rozvíjel svou osobnost. (Rogers, 1963)

1.3.2 Charakteristiky tvořivé osobnosti

Csikszentmihalyi (1996) je jedním z autorů, kteří v současné době koncept tvořivosti rozpracovávají. Říká, že většina věcí, které jsou pro nás zajímavé, jsou právě výsledkem kreativity. Naplňuje život smyslem, obohacuje nás a poskytuje naději do budoucnosti. Mnoho let zkoumal život kreativních lidí, aby se o procesu tvorby dozvěděl více. Shledal, že tvořiví lidé jsou schopni využít svých schopností pro adaptaci na různé situace. Jejich osobnosti popisuje výrazem komplexita, zatímco myšlení a jednání u lidí, kteří netvoří, funguje odděleně, u kreativních osob pracuje ve shodě.

Ve stejném díle popsal *deset charakteristik* typických pro kreativní osobnosti, přičemž se u nich většinou vyskytují oba póly této vlastnosti, tito lidé tedy:

1. dokážou pohrouženě pracovat dlouhé hodiny a vydávat mnoho energie pro úspěch svého cíle, během této práce jsou svěží, na druhou stranu mají rádi ticho a klid, potřebují kvalitně spát a energii zase načerpat zpátky, jsou schopni si ji hlídat a hospodařit s ní. Této

dovednosti se naučili na základě principu pokus/omyl při dosahování vytyčených úkolů. (Csikszentmihalyi, 1996)

2. v témže čase vykazují inteligenci i naivitu, z testů se ukazuje, že disponují vysokým ‚g faktorem‘. IQ okolo bodu 120 se zdá být pro tvořivost ideální, ale vyšší IQ není přímo úměrné vyšší kreativitě. Kreativní osoby bývají dětinštější, emociálně i duševně nezralé. Poměrně dobře operují s konvergentním i divergentním myšlením. (Ibidem)

Sternberg upozorňuje, že klasicky měřená inteligence nemusí mít s kreativitou co do činění. Tito lidé mají sice výjimečné schopnosti, dovedou si vytvářet vlastní postupy, na druhou stranu ale nemusejí zvládat školní nároky, nedokážou fungovat ‚běžně žádoacími způsoby‘, a pro mnohé učitele je tak práce s těmito žáky náročná a tak místo toho, aby byl jedinečný talent rozvíjen a podporován, učitelé se snaží nadání potlačit ve prospěch klidné třídní atmosféry a snazší práce. Netýká se to však pouze dětství, i v dospělosti se raději opíráme o leckdy sporné testové výsledky, než o skutečné výsledky tvůrčí práce člověka. Například při přijímacím řízení do zaměstnání to může být ke všeobecné škodě, přijmeme jedince s vynikajícími studijními výsledky, červeným diplomem a zároveň nulovou praxí, místo člověka, který v dané sféře dlouhodobě působí a může být skutečným přínosem, stále ještě jsme svázáni pocitem, že mít nadprůměrné teoretické znalosti je zárukou úspěchu. Sternberg upozorňuje, že analytická – testy zjišťovaná, praktická a tvůrčí inteligence mají být v rovnováze, má se pracovat na jejich rozvoji ve stejné míře, zaměřovat se na to, aby byla teorie převáděna do praxe. Těmito třemi druhy inteligence totiž disponujeme v různé míře všichni, používáme je v závislosti na aktuální situaci. (Sternberg, 2001)

3. kombinují hravost a disciplínu, zodpovědnost a lehkovážnost, hravost je důležitá, ale bez vytrvalosti a odolnosti by tvořiví lidé mnoho nedokázali. (Csikszentmihalyi, 1996)

4. balancují mezi fantazií a každodenní realitou, vytvářejí si své vlastní světy, které jsou pro akt tvorby nezbytné, vědí, že je nutné překonat rutinu a nahlížet na věci z jiných stran.

5. vykazují zároveň extraverci i introverzi, jsou v tomto ohledu více nevyhranění než ostatní populace.

6. jsou skromní i hrdí, vědí, že něco dokázali, ale zároveň to může brzy pominout, pokud na sobě nebudou pracovat, nebezpečím může být srovnávání s jinými a pocit, že ti dosáhli více než oni sami.

7. vymykají se běžným genderovým rozdílním, ženy jsou dominantnější, muži citlivější a méně agresivní, disponují silnými stránkami obou pohlaví.

8. jsou konzervativní a zároveň nespoutaní.

9. mohou být do své práce bezmezně zamilovaní a ve stejném okamžiku kritičtí, bez zaujetí by opadl zájem, bez kritiky by nebylo kvality.

10. náchylní k bolesti i zábavě vzhledem ke své citlivosti a otevřenosti, jsou zraněni, když není doceněna jejich mnohdy mnohaletá tvůrčí práce, nebo když se setkají s nekvalitní prací svých kolegů, mimořádný zájem o jednu činnost či jiný způsob myšlení přináší nepochopení ze strany okolí, nejbolestivější však je, když je člověku zabráněno tvořit, cítí, že v něm cosi umírá. Když totiž člověk tvoří, všechny starosti mizí, je plně pohlcen, blažen, miluje tvorbu pro samu podstatu procesu tvorby, nikoliv pro výsledek, mohli by se nechat zlákat vidinou výdělku, zajištění a zaprodat tak svůj talent, ale neudělají to, protože by ztratili i kus sebe. (Csikszentmihalyi, 1996)

Jiné výzkumy prokázaly, že kreativní osoby disponují následujícími vlastnostmi: jsou citlivější k problémům, i těm, kterých by si jiní nevšimli, pracují plynuleji, jejich myšlení je pružnější, dovedou se dívat na situace z více úhlů, nepodléhají stereotypům, produkují své vlastní, jedinečné nápady a zároveň účelně přetvářejí ty stávající, nalézají nové využití předmětů, propracovávají myšlenky do podrobností, mají schopnost vhledu, využívají analytické i syntetické postupy a dovedně improvizují. Tyto vlastnosti bývají doplňovány ještě dalšími, komplexními, do kterých jsou zařazeny: samostatnost, samostatnost a soběstačnost, nezávislost, sebeovládání, seberozvoj, průbojnost, přemýšlivost, proměnlivost, bezprostřednost, čínorodost, zaujatost, snivost, otevřenost a oduševnělost. (Kulka, 2008),

Další vymezení tvořivé osobnosti stanovuje jejich deset rysů, přičemž první – *tolerance vůči nejednoznačnosti*, je považován za nejvýznamnější. Díky ní jsou lidé schopni orientovat se i v nejasně strukturované situaci, je dokonce možné, že pro tyto osoby je neznámost situací lákadlem, které podněcuje jejich fantazii a potřebují mnohem vyšší úroveň nejednoznačnosti než ostatní lidé. Dalších devět rysů je popsáno termíny – *stimulační svoboda*, což je schopnost překročit práh omezení, *funkční svoboda* – zkoumá se známými postupy, při kterých je pro úspěch nutné použít běžně užívané předměty novým způsobem – problematika mentálních stereotypů, *pružnost*, *tendence riskovat*, *upřednostňování nejednoznačnosti* – tendence vyhledávat nesouměrné a obtížné, které poskytuje větší zajímavost a tvořivější potenciál než uspořádané, *schopnost odložit uspokojení* – dovednost se vzdát možnosti okamžitého uspokojení ve prospěch většího, ke kterému je zároveň nutné vynaložit větší úsilí, *neomezování se rolí pohlaví*, *perzistence* a *odvaha*. (Dacey, Lennon, 2000)

1.4 Tvořivost ve vztahu k dalším psychologickým fenoménům

1.4.1 Tvořivost a myšlení

Tvořivost souvisí se specifiky v myšlení, tvořiví lidé mívají bohatší slovní zásobu, dokážou tvořit jedinečná slovní spojení a nezvyklé slovní obraty, lépe propojují své znalosti. Zda se u člověka rozvine tvůrčí myšlení, je do jisté míry závislé na jeho vlastnostech, nezřídka se stává, že nadějně talenty se plně neprojeví, protože lidé jimi obdařeni nejsou dostatečně trpěliví, učenliví, nechtějí na sobě pracovat, čelit překážkám nebo prostě nejsou správně motivovaní. V myšlení se pojí logika a intuice, pro tvořivé myšlení je propojenost obou nezbytná, intuice dodá nápad a logikou je ověřeno, zda je možné jej realizovat a nalézá také nejsnazší možný způsob pro uskutečnění. (Königová, 2007)

Mezi další vlastnosti kreativního myšlení, tentokrát ve vymezení Průchy, Walterové a Mareše (2003) patří: vysoká míra motivace, zodpovědnost, neústupnost, spojování rozdílných poznatků, otevřenost novému, samostatnost, pátrání po prvotní příčině, radost z objevování.

Tvůrčí myšlení vzniká spojením skutečnosti a obrazotvornosti. Myšlení jako racionální prvek přezkoumává, zda fantazijní produkt obстоjí. (Hyhlík, Nakonečný, 1973)

Podle Buzana (2007) je kreativní myšlení výsledkem spolupráce obou mozkových hemisfér. Pravá dodává rytmus, uvědomění si prostoru, obraz, představivost, sny, barvy, dimenzi, levá zajišťuje slova, logiku, čísla, posloupnost, linearitu, analýzu, přehledy. V praxi je kladen větší důraz na rozvoj činnosti levé hemisféry, což je důvodem, proč se nám mnohdy myslit kreativně nedaří. Buzan proto doporučuje vytvářet mentální mapy, což jsou jakési plány našich myšlenek vytvořené grafickým zpracováním na papíře. Uprostřed je zachycena hlavní myšlenka, od ní přímo vedou myšlenky k ní souvztažné, až k okrajovým, ne již tolik významným. Zpracování mapy záleží na každém zvlášť, může mít tolik podob, kolik osob bude mapy vytvářet a i každý člověk může mít mapu od mapy jinou. Využívá se barev, obrázků, značek, mají široké uplatnění v různých oblastech života, podporují funkce paměti, učení, pomáhají snazšímu pochopení, lepší orientaci. Mentální mapa má být jakýmsi ekvivalentem práce mozku, ten totiž také nepracuje postupně, krok za krokem, ale v jedné chvíli operuje s mnoha myšlenkami zároveň.

Tvořivé myšlení je převážně syntetické, spojuje starší v nové. V tomto druhu myšlení jsou zapojeny čtyři procesy – poznávání, paměť, tvorba nových informací a hodnocení. Kreativní myšlenky se dostávají v situacích klidu, uvolnění, na základě bisociace, která je označením pro „spojení dvou jevů, které se běžně nespojují.“ (Königová, 2007, s. 154).

1.4.2 Tvořivost a inteligence

Kreativitu zapojil do svého triarchického modelu inteligence Robert Sternberg, kromě kreativní inteligence obsahuje ještě inteligenci analytickou a praktickou. Analytická inteligence je ta, kterou běžně měří inteligenční testy, je rozvíjena ve škole a všeobecně vysoce ceněna. Inteligence praktická je označením pro zdravý rozum, pro schopnost správné orientace v životě, dovednost propojovat naučené s běžným fungováním. Našemu tématu je samozřejmě nejbližší kreativní inteligence, proto se nyní podíváme, co o ní tento autor píše. Definuje ji jako „schopnost překročit hranice daného a vytvořit nové a zajímavé myšlenky“ (Sternberg, 2001, 141). Zárukou úspěchu pak je, když kreativní člověk vidí spojitost i tam, kde zdánlivě není, dovede posoudit, které své myšlenky je dobré rozvíjet a následně je schopen prosadit je ve svém okolí. Tyto tři aspekty inteligence správně fungují v rovnováze.

Ze Sternbergových výzkumů dále vyplynulo, že tvořivost má spíše specifický charakter, jedinec tedy více vyniká v jednom oboru tvorby než v jiném. Zřejmě neexistuje nic jako obecné nadání pro kreativitu, kdy by byl člověk široce tvůrčí ve více oblastech. Vytvořil jakési dvanáctero úspěšné inteligence. V jednotlivých bodech je obsaženo následující:

- pro rozvoj tvořivosti je třeba být vzorem, příkladem, nepředávat hory znalostí, ale zaujmout,
- odbourávat předsudky a rozvíjet tuto schopnost i u ostatních, nebát se prosazovat své nové, kreativní myšlenky, ač je zprvu okolí nepřijímá,
- nebát se chyb svých ani chyb jiných lidí, naopak opravovat je v kategoriích správné/špatné může vést k zablokování schopnosti riskovat a zkoušet nové,
- být schopen přiměřeně situaci riskovat a podporovat tvůrčí rozvoj jiných lidí, neodsuzovat ihned nové nápady,
- pít se po oblastech, úlohách, ve kterých může jedinec svou kreativitu rozvíjet, zkoušet vymýšlet nové, propojovat naučené s neznámým,

- zkoumat stávající problémy, snažit se na ně pohlížet z více stran, přeformulovávat je a pomáhat v těchto tendencích i ostatním,
- odměňovat sebe i druhé za kreativní počiny,
- ušetřit si sobě i jiným pro tvorbu dostatečné množství času,
- podporovat vnímání nejednoznačnosti u sebe i ostatních, počkat si a pochopit, jaký byl autorův záměr, neodsuzovat unáhleně,
- bojovat s překážkami na cestě,
- neustrnout v určité myšlence, představě, ale stále se rozvíjet, popohánět vpřed,
- vyhledávat prostředí, ve kterém je možnost růst, které podněcuje, podporuje, poskytuje adekvátní uspokojení a pocit bezpečí. (Sternberg, 2001)

Každý člověk pracuje s prostředím, ve kterém žije, přizpůsobuje jej svým potřebám, přizpůsobuje se mu nebo jej vymění za jiné, vhodnější. Důležité je, zda je jedinec, při adaptaci se na prostředí, schopen pracovat s tzv. skrytými, neformálními poznatky. Dělí se na tři druhy, první souvisí se seberegulací, sebemotivací, druhý se sociálními vztahy a třetí s realizací zadaných úkolů. (Ruisel, 2000)

Csikszentmihalyi (1997) také píše, že našim velkým úkolem je pomoci najít mladým lidem oblast, ve které budou šťastní. Není to vůbec lehký úkol, nástrahy číhají všude, ale když budou rodiče a učitelé soustavně dětem nabízet zajímavé podněty, jestliže se styl výuky změní z nudných monologů na zážitkovou formu, budou je vést k dialogu, zajisté se musí tento záměr povést. A vůbec nejlepší bude, když učitelé i rodiče budou svým životem pro mladé příkladem. Pokud sami najdou svoje štěstí a budou je šířit kolem sebe. U tvořivých lidí se to totiž povedlo. Měli takové vzory a nyní sami ukazují, jak je život radostiplný. Člověk překoná hranice svého omezení, které je vštěpováno kulturou a geny a zjistí, že možné je všechno, co si doopravdy přeje.

1.4.3 Tvořivost a smysl života

Na otázku, zda má či nemá život smysl, v této práci odpověď není. Budu se přiklánět k tomu, že ano, že je v rukou každého z nás, aby svůj jedinečný smysl našel. Může být krátkodobý, proměnlivý s věkem i celoživotní. Smysl propůjčuje životu cílesměrný charakter, důležitost, význam. Úlohu tvořivosti a radosti z tvorby ve smyslu života zdůrazňoval již Aristoteles. (Aristoteles, 1984)

Z informací, které byly prozatím nashromážděny, se dá usuzovat, že tvořiví lidé mají ke smysluplnosti života blízko, vzhledem k tomu, že se dokážou umně orientovat

v různorodých situacích, jsou hloubavější a zvyklí nazírat na věci z více stran, mohli by mít také schopnost v nich vidět i hlubší význam. Pomocí tvorby je také mnohdy snazší i k pochopení obtížné téma zpracovat.

Podle Frankla je možné životní smysl naleznout prostřednictvím tvorby, prožitku či postoje. Vybízí člověka k odpovědnosti, kterou chápe jako základní kámen existence člověka. Tvůrčí hodnoty jsou určeny tím, jakým způsobem je daná činnost vykonávána. Na jejím druhu nezáleží. Stírají se zde rozdíly mezi např. úklidem domácnosti a důležitým pracovním úkolem, protože s plným ponořením se, radostí a vědomím dobře odvedené aktivity, mohou mít obě pro člověka stejný přínos. Prožitkové nebo zážitkové hodnoty zažívá ten, kdo dovede vidět smysl ve všem, co k němu přichází, žít tady a teď. Frankl říká: „už na velikosti okamžiku lze měřit velikost člověka.“ (1996, s. 62) Pokud již není možné příliš tvořit ani prožívat, stále je tu příležitost zaujímat k věcem postoj. A to především tehdy, když člověk stojí tvář v tvář své konečnosti nebo nezvratitelnosti toho, co před ním stojí. Jde tedy o způsob, jakým je schopen svůj úděl nést. Jestli se vzdá nebo si to do poslední chvíle uchová hrdost a pocit, že je stále pro co žít. (Frankl, 1996)

Kniha Čtyři dohody v sobě nese poselství kmene Tolteků. Jako jednu z dohod, které jsou cestou ke svobodě, postuluje, že veškerou naši činnost máme provádět tak, jak v daném okamžiku umíme nejlépe. Ani hůře, ani lépe, abychom se nevysilovali a neplýtvali energií. Znamená to sice, že její úroveň bude značně proměnlivá, ale to nevadí. To je záruka radosti, protože vydávaná energie bude konstantní, bude nás naplňovat, neunavíme se ani po dlouhé práci, nebudeme mít sami k sobě výčitky svědomí, že jsme měli udělat to či to a tak nebo onak. Toto se týká veškeré práce, ale na tvorbu můžeme tato slova aplikovat bez rozmyslu také. Jedinec, který tvoří ze své vnitřní potřeby, se nemusí překonávat nebo si dokazovat, že by danou aktivitu zvládl i lépe. Věnuje se jí, protože ho baví a přináší mu štěstí a nečeká odměnu, tvoří pro tvorbu. (Ruiz, 2008)

1.4.4 Tvořivost a plynutí

Tato tematika nás plynule přenáší ke konceptu ‚flow‘, jehož autorem je Mihaly Csikszentmihalyi (2000, in Moore, 2008), stav ‚flow‘, v češtině někdy označovaný jako plynutí, ponoření, můžeme definovat jako pocit pohlcení činností, kterou právě provádíme, kdy s ní dokonale splyneme, přestaneme vnímat čas a okolní děje, jsme tu jen my. Existuje přímá úměra mezi množstvím aktivit, při kterých toto pohlcení zažíváme a mírou prožívaného štěstí. Když jednou v tomto stavu dosáhneme úspěchu, předpokládáme,

že se nám podaří zažít jej znovu, vynakládáme větší úsilí, protože víme, že to stojí za to. Je vyznačován rovnováhou mezi požadavky situace a našimi dovednostmi, z toho vyplývá, že nepocitujeme úzkost a můžeme bez obav pracovat. Naneštěstí z výzkumů vyplynulo, že tento stav zažívá jen velmi málo lidí. (Csikszentmihalyi 1997, in Moore, 2008) Jak už bylo uvedeno, tento stav souvisí se štěstím, tedy i sebeúctou, kvalitou života, proto je velmi důležité, aby jej prožívali dospívající a mladí lidé, jako prevenci před budoucími nezdary a ztrátou chuti do života. Dospělí mají často potenciál zažít jej ve svém zaměstnání, ale jsou mnohdy natolik svázáni povinnostmi a obavami, že se nedostaví. Mají ale příležitost k vynahrazení ve volném čase, při koníčcích, jako zdroj odreagování se od každodenních starostí. V neposlední řadě se ukazuje, že šťastní lidé jsou zdravější a v lepší kondici. Zdá se tedy být životně nezbytné v sobě schopnost plynutí objevit, a právě tvorba je jedna z možných cest. Protože Csikszentmihalyi (1997) uvádí, že tvořiví lidé se od jiných liší láskou k tomu, co dělají, neženu je vpřed peníze ani sláva, ale vnitřní energie. Tento autor prováděl výzkumy s inženýry, chemiky, muzikanty, historiky, spisovateli, fyziky, sociology, architektky a všichni shodně uvedli, že dělají svou práci především proto, že je to zábava. Zároveň však mnozí další ze stejných oborů tento fakt nepotvrdili, hlavní tedy není to, co děláme, ale způsob, jakým se činnosti věnujeme. Proces objevování a vytváření nového je pro mnohé tím největším uspokojením. ‚Flow‘ je také nazýván zážitkem optimální zkušenosti, vyznačující se vysoce soustředěným vědomím a popis jeho prožitku nevykazuje velké rozdíly u lidí různého věku, pohlaví, kulturního zázemí. Z jejich výpovědí byly shrnuty společné znaky stavu zvaného plynutí:

- existence jasných cílů – oproti protichůdným požadavkům každodenního života, lidé ve stavu ‚flow‘ vědí, co mají dělat,
- poskytnutí okamžité zpětné vazby – lidé ihned vědí, jaké kvality je to, co právě vykonávají, nepotřebují ji slyšet od jiných osob, protože mají sami nastaveny svá vnitřní hodnotící kritéria,
- rovnováha mezi požadavky a schopnostmi – oproti běžnému životu, kdy zažíváme pocit příliš vysokých či naopak nízkých nároků, ve stavu plynutí nepocitujeme úzkost ani nudu,
- soulad mezi činností a uvědoměním si činnosti – jinými slovy také plné soustředění se na probíhající aktivitu, nedochází ke stavu, který všichni známe, když někde jsme, něco vykonáváme, ale myšlenky poletují jinde, ve stavu ‚flow‘ jsme naprosto koncentrovaní, v harmonii duše a těla,

- vyloučení rozptýlení – zaměření se pouze na tady a teď, když by lidé mysleli na něco jiného, docházelo by k chybám, prožitkem přítomnosti zapomínáme na starosti, strachy, úzkost, v procesu tvorby se člověk až odstřihne od světa, uzavírá se do své mysli a nedovolí, aby jej cokoliv rušilo, protože násilné přerušení může mít pro tvorbu fatální důsledky, obnovit narušený klid a soustředění nebývá vůbec lehké,
- nepřítomnost strachu ze selhání – z toho, co již bylo napsáno, je zřejmé, že když jsme plně pohlceni, tím co děláme, víme, že na to stačíme, není selhání možné, zvyšující se nároky jsou přijímané spíše jako výzva a je jim dodán smysluplný význam,
- vymizení sebeuvědomění, ega – lidé jsou natolik zaujati činnostmi, že nemají čas zabývat se svým egem, na rozdíl od běžného života, kdy jsme neustále kontrolováni jinými lidmi a snažíme se podle toho chovat, výsledkem je sebeposílení z pocitu dobře zvládnutého úkolu,
- ztráta přehledu o čase – změněné vnímání času se promítá do dvou rovin, lidem se zdá, že uplynulo pár minut a přitom jsou to celé hodiny a také jiné činnosti, které běžně trvají dlouho, jsou naopak ve stavu plynutí zvládnuty za mnohem kratší dobu,
- činnost začíná a končí s ní samou, protože ji pro ni samu vykonáváme. (Csikszentmihalyi 1997)

Štěstí ovšem nezažíváme přímo v prožitku stavu plynutí, působilo by totiž jako vyrušení, v daném stavu prožíváme emoce adekvátní vykonávané činnosti. Radost či štěstí se dostavují po ukončení, nastává pocit zadostiučinění, že člověk vykonal správnou věc, že dosáhl cíle. (Csikszentmihalyi, 1996)

1.4.5 Tvořivost a optimální osobnost

Téměř každodenně se v knihách, časopisech, televizi, všude kolem nás, setkáváme s radami a názory, jací bychom měli být. Jaké chování, hodnoty, úkoly přísluší aktuálnímu období našemu životu. Někdy jsou úsměvné, jindy mají ráz teorií. I někteří psychologové, zabývající se životním vývojem, stanovili, čeho se má kdy dosáhnout. Často se ale stává, že lidé do těchto rad a teorií, nezapadají. Někteří se s tím trápí, jiní postupem času přijdou na to, že ohlížet se na ně není důležité. Hlavní je, žít takový život, ve kterém se budu cítit spokojený. A respektovat životy jiných. K tomuto závěru přišel a těmito úvahami se

zabýval Richard W. Coan (1999). Ve své knize na tyto koncepty nahlédl z různých hledisek. A také z toho tvořivého. Objevil pět charakteristik, z nichž jsou v různých kombinacích skládány ideální modely osobnosti:

1. efektivnost – v rovině intelektové, sociální, tělesné. Jedinec, který disponuje efektivností, má v sobě vlastnosti jako je organizovanost, dovednost stanovovat a realizovat cíle, účelně produkovat práci, pracovat bez vnějšího stimulu, na základě vnitřní motivace. V neposlední řadě je to vědomí smyslu vykonávané činnosti.
2. kreativita – v uskutečňování nového. Výše uvedená produktivita se s kreativitou neslučuje, stejně jako podnikavost. Na místě je psát o specifickém životním stylu. Nevztahuje se pouze na uměleckou oblast, ale na každého člověka, který je schopen vnímat každý den ve své barvitosti a nezaměnitelné jedinečnosti. Tvořivá osobnost je obdařena nezávislostí na tom, s čím se setkává – především v rovině hodnot, názorů, rodičovských i jiných výchovných rad – a ačkoliv jsou v ní tyto věci uloženy, dokáže se od nich oprostit a nahlížet na realitu vlastníma očima. Dále je otevřena neznámému, má větší chuť se setkávat s neobvyklými zkušenosti, je spontánnější a v projevu přirozenější. Zároveň je pro tvořivost jistá míra organizovanosti nezbytná. Bez ní by nebylo dílo dovedeno ke zdárnému zamýšlenému výsledku. Zůstalo by ve formě obsahu bez přítomnosti formy.
3. vnitřní soulad – stav bez konfliktů, spolupráce osobnosti jako celku. Vyrovnanost, úcta a důvěra k sobě samému. Ale také otevřenost k prožitkům. Nejedná se o pasivní podřízení se tomu, co nám předalo naše prostředí, ale o aktivní snahu souladu dosáhnout. Přijetí sebe takového, jaký opravdu jsem a také plné zodpovědnosti za svou osobu. Zde mne napadá, že mnoho lidí v dnešní době této harmonie nedosahuje. Jsou sami sobě vzdáleni. Možná je to tlakem společnosti, která se snaží nás přimět tomu, abychom se poddali do jejích rukou. Také se zhoršují mezilidské vztahy, které jsou, stejně jako schopnost být rád sám se sebou, pro zdravé fungování nezbytné. Coan ještě dodává, že pro nastolení souladu je nutné přijetí svých všech vědomých charakteristik i nevědomých působících sil.
4. lidská vzájemnost – vytváření pozitivních mezilidských vztahů. A to v rovině intimity, tedy důvěrné blízkosti s jiným člověkem i vztahu k lidem všeobecně. Uvědomění si sebe i člověka, s nímž jsme v interakci, včetně obsahu našeho hovoru, být pro sebe navzájem otevřenými a akceptujícími se bytostmi.
5. sebezpřesah – stav oproštění se od sebe samého, prožitek vyššího, co je nad člověkem, jednotlivosti s celkem. Prostředek pro získání nového pohledu na

skutečnost za pomoci něčeho, co bývá zpravidla slovy nesdělitelné a je nutné si zakusit na vlastní kůži. (Coan, 1999)

Kombinací těchto pěti bodů pak vznikají modely světce založené na sebezpřesahu a vzájemnosti, umělce s kreativitou, hrdiny nebo intelektuálního člověka s efektivností, mystika se sebezpřesahem a proroka se sebezpřesahem a efektivností. Tato konkrétní rozdělení vycházejí z dávné historie, ale díky jejich silným kořenům je nalezneme i v současných teoriích. A také v jednotlivých kulturách – západ je zaměřený na efektivnost a tvořivost, východní pojetí života je spojeno se sebezpřesahem. Zbylé dvě – soulad a vzájemnost, nabývají v poslední době na naléhavosti ve všech částech světa. (Ibidem)

1.4.6 Tvořivost a introverze

Nakolik je pro tvořivost výhodné být introvertem, se pokusila zjistit Susan Cainová. Z výzkumů i životů významných osobností vyplynulo, že největší nápady mnohdy vznikají o samotě. V podmínkách, kdy je možné se nerušeně soustředit na prováděnou činnost. Nejtvůřivější lidé vykazují vysokou míru introverze, a i když dovedou bez problémů komunikovat s lidmi, kontakt nevyhledávají, považují se za nezávislé. Tato zjištění jsou v rozporu se současným trendem zaměřujícím se na týmovou práci. Ta je prudce rozvíjena a upřednostňována, pracuje se v otevřených prostorech, podporuje soutěživost a to od školy až po zaměstnání v dospělosti. Podloží pro rozvoj tvořivosti tedy není v současné době nejvhodnější. (Cainová, 2012)

Ericsson spolu se svým týmem pracoval se skupinami houslistů, kteří byli rozděleni podle míry talentu. A ačkoliv se všechny skupiny věnovaly hudební přípravě během týdne stejnou dobu, ti nejlepší považovali za opravdovou přípravu tu o samotě. Tato zjištění se pak potvrdila i v dalších výzkumech u osob z jiných oborů. Pouze když jsme sami, může dojít k naprostému zaměření se na úkol, pro který se sami motivujeme. (Ericsson, Krampe, Tesch-Römer, 1993)

Sníženou kreativitu jednotlivce lze pozorovat u „brainstormingu“, který se nejčastěji používá jako skupinová metoda tvorby myšlenek či nápadů na určené téma. Vše probíhá v přátelské a neodsuzující atmosféře. Alex Osborn (1948, in Cainová, 2012), jakožto autor, byl přesvědčen, že tato metoda bude fungovat. Záhy se ale začalo ukazovat, že tomu tak mnohdy není a to ze tří důvodů:

- sociální lenosti, která nás zbavuje pocitu zodpovědnosti být aktivním, když se můžeme schovat ve skupině,

- neschopností vytvářet myšlenky a nápady pod tlakem skupinového působení,
- strachu z kritiky skupiny za pronesený nápad.

Základní hybnou silou těchto setkání totiž není efektivnost řešení problémů, které by mnozí vyřešily lépe o samotě, ale je to pocit sounáležitosti a spojení se skupinou.

Introverti a extraverti mají fungovat v interakci, s respektem k jejich individuálním potřebám a upřednostňovanému způsobu práce. Ti první mají schopnost vymyslet fungující řešení a druzí jsou schopni jej prodat, dovést k cíli. (Cainová, 2012)

1.5 Tvůrčí činnost

1.5.1 Vymezení tvůrčí činnosti

Jiří Odehnal s Marií Severovou (1986) vymezují obecně tři charakteristiky lidské činnosti, které lze aplikovat i na činnost tvořivou – na činnosti se podílí celý organismus, tato činnost je řízena psychikou a vede k uspokojení potřeb. J. Kulka (2008) dodává, že pouze hluboké potřeby umožní, aby se tvůrčí činnost dobře rozvíjela. Není neobvyklé, že v okamžiku, kdy tvorba přinese jmění, materiální zabezpečení či věhlas, potenciál pro tvorbu oslabuje.

Na praktické ukázky aplikuje teoretické poznatky ve své knize Jiří Šlédr (1991), vychází ze známých děl poezie a mimo jiné přináší rozdělení záměrné a nezáměrné tvorby. První, jak už z názvu vyplývá, je v největším možném rozsahu autorem uvědomovaná a kontrolovaná, ten je také aktivní a je možné rozpoznat jednotlivé etapy tvorby. Druhý typ je opačný, uvědomovanost a kontrola jsou minimální, autor je pasivní, působní na něj iracionální vlivy, etapy tvůrčího procesu nejsou tolik zřejmé, ale samozřejmě existují.

Při tvorbě, a činnosti všeobecně, se rozlišuje *subjekt* – autor, *objekt* – přijímatel a sama *činnost* – interakce subjektu a objektu. Rozlišují se pak činnosti *přetvářecí* (vedou ke vzniku uměleckého díla), *poznávací* (vedoucí k pochopení, zkušenosti, prožitku), *hodnotící* (vede k hodnotám, vliv citů), *společenská* (sociální percepce, interakce a komunikace). Pracujeme tedy se subjektem (autorem), zaměřením (pohnutkou), programem aktivity (postupy), objektem (materiálem) a podmínkami činnosti. Tvorba je souhrnem provázaného cyklu, který postupuje ve čtyřech etapách, od motivačního cyklu, přes cyklus programovací, ve kterém se skládají postupy a plány činnosti, k realizaci, uskutečnění nápadu a nakonec probíhá kontrola celého aktu. (Kulka, 2008).

Podnět k zahájení tvorby musí být dostatečně silný a spjatý s aktuálním laděním autora, jedná se o zcela individuální záležitost, vnímanou každým tvořitelem jinak. Cesta může být jednoduchá i složitá, může jí předcházet vnitřní napětí, neklid, jindy se dostavuje ihned po prvotním nápadu, přichází jako vnuknutí a je dále rozvíjena. Podnětem může být cokoliv, setkání s člověkem, příroda, slovo, okamžik, nálada, sen, počasí, charakter materiálu, ze kterého se bude tvořit. Ale ze zkušenosti vím, že prvotní podnět nemusí určit průběh celého díla, ten je totiž velmi tvárný. Držet se urputně primární myšlenky, zavírat oči před možností změny, je chybou, pak totiž může utéct něco ještě lepšího a nevyužitý okamžik už se nikdy nemusí vrátit. Tvůrčí činnost poslouží ke zpracování osobních i jiných problémů, umožňuje jejich ztvárnění, zachycení, dodává možnost nad nimi popřemýšlet, vyřešit je přijatelným způsobem. Někdy je tak nutková, že neumožňuje člověku myslet na nic jiného, nedovolí spát, soustředit se a s průběhem činnosti neutichá, trvá stále ve stejné intenzitě. (Šlédr, 1991)

Kulka (2008) rozlišuje činnosti podle toho, zda se zapojují okolnosti *vnější*, při kterých je působeno na okolí, mohou je vidět jiní lidé, nebo *vnitřní*, odehrávající se v mysli, z části podrobeny introspekci. Další dělení pak doplňuje činnosti *pohotové*, které jsou označovány i za reflexní či automatické, bezděčné, *dané zkušeností*, při kterých člověk čerpá z osvojených dovedností, ze zážitků, vznikají učením a na základě zpětnovazebních mechanismů, posledními jsou *záměrně plánované činnosti*, při kterých se mísí činnosti osvojené s novými dle aktuálních potřeb.

1.5.2 Průběh tvůrčí činnosti

Na motivaci k tvorbě je možné nahlížet ze dvou stran. Jedni říkají, že člověk tvoří, když ho něco trápí, když se utápí v pocitech viny, je plný starostí, nejistoty, druzí považují kreativitu za nejvyšší stupeň rozvoje člověka, za možnost pociťovat štěstí a šířit jej kolem sebe. Königová (2007) považuje za správné oba přístupy, jen je nutné přizpůsobit je fázím tvorby, začít tvořit bývá vskutku náročné, překonat počáteční nervozitu, dostat se do tvořivé nálady, ale když se to podaří, jde už vše velmi lehce a radostně.

Na dalších řádcích popíšeme fáze tvůrčího procesu, aby však dospěl ke zdárnému konci, musí fungovat čtyři podmínky. *První* je věnování pozornosti rozvoji práce, *druhou* zaměření pozornosti na pocity a cíle, zda vše probíhá, jak bylo původně namyšleno, *třetí* podmínkou je využívat nejlepší možné postupy, informace, vycházet z platných teorií, *čtvrtou* je dbát na názor kolegů, zda pracujeme správně. (Csikszentmihalyi, 1996)

Cesta ke konečnému dílu postupuje po krocích. Začíná v mysli, nejdříve má velmi nejasné obrysy. Ty se však formují, propojují se navzájem s již existujícími myšlenkami a poznatky, až je možné přejít k samotnému hmotnému provedení. Hlavsa (1985) popisuje tuto cestu v krocích třech:

- tušení, myšlenka, nápad ještě není zcela ve vědomí, ale jedinec tuší, kde zhruba se oblast v mysli nutná pro řešení nachází,
- nápad vstupuje do vědomí, člověk zažívá vhléd, ví, že postupuje správně, pracuje již s méně variantami,
- zcela konkrétní obhajitelná myšlenka, jednoznačné řešení.

1.5.3 Překážky tvůrčí činnosti

Königová (2007) popisuje překážky pro tvořivost, které se dělí na vnitřní a vnější, jejich charakteristiky jsou následovné:

Vnitřní překážky:

- stres, obavy, nejistota, malá časová dotace pro tvorbu, únava, pro tvoření je nutné mít klid, dostatek času, aby mohlo nastat intenzivní soustředění a ničím nerušená práce, jinak se člověk dostává pod tlak a to, co by fungovalo jindy správně, najednou není možné, také je to neochota zkoušet nové, hluboké zakořenění v názorovém rámci, které člověku neumožňuje pohled jiným směrem, setkání se s problémem v procesu tvorby, který se jeví být neřešitelný a odradí od dalšího pokračování,
- lidé zpravidla tvoří raději o samotě, mnohdy jsou samotáři i celým založením, to však neznamená, že nepotřebují kolem sebe společnost, naopak jsou pro ně důležité vřelé vazby, pocit jistoty a podpory,
- s druhým bodem souvisí i poslední, tvořivý jedinec bývá konfrontován s neúspěchem, nápad selže, není přijat, nadšení pohasíná a může se dostavit frustrace, proto je nezbytné, aby tu bylo podporující okolí, které dodá odvalu a povzbudí chuť pustit se do dalšího díla, společnost je totiž často vůči novým nápadům nedůvěřivá, nechtějí je přijmout ba ani nad možností je přijmout uvažovat, protože by bylo třeba něco měnit, považují své nazírání na svět za dobré a vidina, že by jim někdo mohl ukázat ještě lepší, je znepokojivá. Nedůvěra k velkým dílům se projevuje i nechvalnými kritikami na knihy, z nichž se později stanou uznávané a prodávané tituly, u malířů, kteří své slávy dojdou až po smrti,

vědeckých výzkumů, které opakovaně dokážou, že mnoho let používané teorie jsou neplatné. Je to obecná tendence pokroku, přecházení ze starého na nové, v jakékoliv oblasti, před lety byly počítače považovány za nebezpečné stroje, dnes jsou nedílnou součástí života většiny z nás. Zde pak Sternberg zavádí pojem *investiční teorie kreativity*, která zjednodušeně vypovídá o člověku, který přijde s novým nápadem, jenž se setká se zavržením, autor se stahuje, nemá odvahu jej dále rozpracovávat a najde si běžnější, již známé téma, jeho nápad však neodešel, rozpracují jej jiní lidé a získají tak obdiv na základě tvořivosti někoho jiného. (Sternberg, 2001)

Vnější překážky:

- vnější překážkou je nevhodné prostředí, mělo by správně být tiché, čisté, nejlépe světlé, bez výskytu výrazných rušivých barev, prostředí navozující klid a umožňující soustředění, nejlepší pak je, když si člověk tvůrčí prostředí sám vytvoří dle své chuti a založení, aby se v něm cítil bezpečně a spokojeně, tvořivost podněcuje pobývání v přírodě, lese, někdo je zvyklý pracovat při hudbě jiný vyhledává ticho. Nemůžeme čekat, že tvořiví lidé budou fungovat ve vzájemné shodě, jeden je produktivnější v noci, jiný v časném ránu, práce by tedy měla být individualizovaná, (Königová 2007)
- na tvořivost však působí i mnohem větší faktory, než okolní prostředí, je to celá společnost, politické a kulturní uspořádání země, ekonomická situace v ní, na druhou stranu ale může být odraz aktuální doby a z něho vzešlá inspirace počátkem velkých tvůrčích počinů. (Csikszentmihalyi, 1996)

Nejllepší cestou, jak překážky překonat, je podle mého názoru změnit pohled na ně, stát si pevně za svým a nenechat se zviklat názorem okolí, že tvorba nemá cenu. Být autentickým, když si člověk věří, ostatní už bude snazší. Vždyť ne nadarmo se říká, že většinu starostí si člověk tvoří sám ve své hlavě. Nesprávnými myšlenkami, názory, domněnkami. A co může udělat společnost? Podporovat tvořivost v největší možné míře, lidé jsou v dětství přirozeně tvořiví, nadšení z poznávání nového, z objevů. Ale s postupem školy to vše mizí a tvořivost zůstane jen u lidí, v nichž byla zakořeněna velmi silně a zřejmě ani u nich, již to není ta čistá podoba tvorby, která by se vyvinula, kdyby měla pro sebe volný prostor.

1.5.4 Rozvoj tvůrčí činnosti

Tvořiví se rodíme všichni, u každého z nás se tato schopnost rozvine v jiné míře, což záleží na mnoha faktorech:

- prvními jsou vrozené, *genetické dispozice*, typ nervové soustavy, vyvinutost jednotlivých smyslů,
- *objevení oblasti*, ve které člověk vyniká, což mnohdy záleží na štěstí, jestli potká správné osoby, které mu v objevení pomohou, jestli má správné pomůcky,
- *respekt* k lidem, kteří už v dané oblasti něco dokázali, ochota učit se od nich, komunikovat s nimi, (Csikszentmihalyi, 1996)

Výčet způsobů, kterými je možné v praxi tvořivost rozvíjet přináší Petrová (1999). Obsahuje řešení problémů, jeho přeformulování, odložení, schopnost správně tvořit otázky, přehledná klasifikace údajů, spojování stávajících a nových poznatků, zpracovávání hypotéz, nápadů a jejich následné podrobení kritice, vytváření tvořivě podnětného prostředí, vymanění se z konzervativního pohledu na svět, využití diskuzí, skupinového řešení, tvůrčího psaní, analogií, modelových situací, hry, myšlenkových map.

Z jiného pohledu se dívá Marc A. Runco, který do svého bohatého seznamu faktorů podněcujících tvořivost zařadil například:

- změnu perspektiv – radí otočit si situaci ‚vzhůru nohama‘, poodstoupit, nepoddat se rutině a hledat originální nápady a spojení, změnit úhel, ze kterého pohlížím. Někdy pro vyřešení problému, který je častý, nebo se zdá být neřešitelný, postačí odhodit postupové konvence a rutinu.
- využívání analogií – mnohé z dnes běžně používaných předmětů mají svůj původ např. v přírodě, jejich autoři pozorovali chování zvířat nebo přírodní jevy a napadlo je využít stejných zákonitostí i pro věci ulehčující život člověku. Příroda mnohdy přináší ta nejjednodušší a přitom nejgeniálnější řešení.
- s předchozím bodem souvisí i vypůjčování si poznatků z jiných oborů, jejich vzájemné propojování, nacházení inspirace u jiných lidí a její originální přetvoření pro svou potřebu,
- zjednodušování – snažit se žít tak, abychom se vyhýbali zbytečným složitostem, uvažovat v nejzákladnějších pojmech, mnohdy se dají i jevy zdánlivě komplikované přeformulovat tak, že jsou přístupné širokému spektru lidí,

- nebát se experimentů – prakticky zkoušet, objevovat na vlastní kůži, vnímat, co vše při experimentu vzniká, protože to může být pouhý zlomek děje, který inspiruje k vytvoření něčeho nového,
- vytrvalost – neboli odolnost vůči neúspěchu, nevzdávat se toho, o co stojíme, i když se právě nedaří, raději chvíli nechat být a poté se k práci vrátit,
- cestování – objevování nových krajin, nacházení inspirace v jiných kulturách, v jiném názorovém rámci, což zároveň vyžaduje schopnost oprostít se od toho svého,
- osvobození se od zvyklostí – ačkoliv některé zvyky nám dodávají pocit jistoty a také pomáhají proti zahlcení mysli, jsou situace, kdy je lepší od nich upustit, protože používání stále stejných postupů brání objevení nových, leckdy efektivnějších,
- udržování si otevřené mysli – otevřenost vůči všemu, s čímž se člověk setkává, vůči prožitkům, zkušenostem, myšlenkám, lidem a následná schopnost získané zařadit do svého vnímání, nikoliv jen pasivní přijímání. (Runco, 2007)

1.6 Psychologické zkoumání tvořivosti

1.6.1 Historie psychologického výzkumu tvořivosti

Na nutnost zkoumat kreativitu z psychologického hlediska upozornil v roce 1950 Guilford. Všimnul si, že na toto téma je publikováno jen zanedbatelné množství článků. (Guilford, 1950) Situace se začala velmi pozvolna měnit, ale skutečný nárůst zájmu o tvořivost byl zaznamenán až mezi lety 1975 a 1994. Sternberg a Lubart provedli analýzu vědeckých článků z tohoto období a klíčová slova jako kreativita, divergentní myšlení nebo měření kreativity byla obsažena v 0,5% článků. Tvořivost sice byla zmiňována, ale oproti velkým tématům se jí dostávalo pozornosti jen v několika odstavcích. V roce 1999 ještě neexistovalo samostatné odvětví pro psychologický výzkum kreativity. Americká psychologická asociace jej zařazovala buď mezi psychologii a umění, nebo do skupiny kognitivní, sociální a klinické. Stejně tak je to na poli časopiseckém. Fungují pouze dva výzkumné časopisy a to ‚Journal of Creative Behavior‘, poprvé publikovaný v roce 1967 a ‚Creativity Research Journal‘, který vychází od roku 1988. (Sternberg, Lubart, 1999)

Stejní autoři se zamysleli nad tím, proč byla tvořivost, ačkoliv je ve společnosti tolik důležitá, dlouho psychology opomíjena. Došli k šesti možným závěrům:

- počátky studia tvořivosti mají své kořeny v mystice a spiritualitě, které jsou v rozporu s vědou,
- koncept tvořivosti postrádá základní psychologickou teorii a její ověření psychologickým výzkumem, z toho důvodu není zajímavá ani pro komerční sféru,
- prvopočátky výzkumu kreativity byly teoreticky i metodologicky vzdáleny od hlavního proudu psychologického výzkumu, což vyústilo k vnímání tvořivosti jako okrajového tématu v psychologii jako celku,
- problémy s definováním kritérií vyvolaly dojem nepolapitelnosti nebo triviálnosti kreativity,
- protože některé přístupy považují kreativitu za neobyčejný výsledek souhry obyčejných procesů a struktur, nebylo potřeba zkoumat tvořivost samostatně jako specifický jev,
- některé přístupy se snaží zachytit jedno odvětví tvořivosti jako celý fenomén, výsledkem je zúžený pohled na kreativitu a pocit, že tvořivost není tak kompaktní, jak ovšem ve skutečnosti je. (Sternberg, Lubart, 1999)

Důležitá úloha ve výzkumu tvořivosti je připisována Francisu Galtonovi. Jeho velkým přínosem pro psychologii a posléze kreativitu byla víra v individuální evoluční rozdíly mezi lidmi, které jsou měřitelné. Nejvýznamnějším příspěvkem pro kreativitu ale bylo jeho zdůraznění dědičnosti schopností v rodině a následné zkoumání těchto osob za použití statistických metod, z nichž některé sám vyvinul. (Galton, 1874)

Beckerová (1995) poznamenala, že až na drobné rozdíly, byla výzkumná témata v devatenáctém a dvacátém století velmi podobná. Mezi hlavní otázky patřilo: Co je to kreativita? Kdo je kreativní? Jaké jsou charakteristiky kreativní osobnosti? Kdo může z tvořivosti těžit? Může být kreativita vědomě zvyšována? Galton byl ve své době jediným, kdo se snažil přijít na to, jak tyto otázky zodpovědět. Na Galtona poté navázalo mnoho dalších výzkumníků a psychologický výzkum individuálních schopností se ve dvacátém století prudce rozvíjel.

V Americe se výzkumem génia zabýval Terman. Výzkum měl metodologický, sociální a vzdělávací vliv. Galton i Terman měli starost o budoucnost svých národů a chtěli je chránit. (Terman, 1917)

Catherine Coxová provedla výzkum osob, které žily v letech 1450 až 1850 a dosáhly proslulosti. Celkem se jednalo o 300 věhlasných mužů. Pokračovala v práci Galtona a Termana, jenž byl vedoucím její disertační práce, ve které byl výzkum publikován. Všichni tři věřili, že kreativita je nedílnou součástí inteligence. Oproti Galtonovi byl výzkum Coxové vylepšen. Výzkumný vzorek byl širší, výběrová kritéria validnější. Kódovala autobiografické, biografické a sociokulturní informace o respondentech a s pomocí dalších psychologů pak zjišťovala výši inteligence a specifické znaky z dětství. Tím se její výzkum stal akceptovatelnější pro veřejnost, protože nehovořil jen v číslech. Průměrné IQ v jejím vzorku dosahovalo hodnoty 154. Hlavním přínosem bylo zjištění, že mladí lidé, jež později dosáhli věhlasu, disponovali vysokými intelektovými schopnostmi a nadto i vytrvalostí v motivaci a úsilí, důvěrou ve své schopnosti a velmi silnými charakterovými vlastnostmi. Věřila, že výzkum kreativity je spojením psychologie a historie. Tento způsob je používán dodnes (Coxová, 1926, in Albert, Runco, 1999).

Činnost Coxové je datována do stejné doby, jako rozvoj ego-psychologie. Tento psychologický směr pak považoval mistrovství, důvěru a vytrvalost za základní hybné síly ega. Z toho vychází, že kreativita zřejmě není primárně nevědomá. Z rozdílů inteligence jednotlivých probandů a velké šíře znaků, které Coxová do výzkumu zahrнула, je nasnadě nepřeceňovat nezbytnost inteligence pro tvořivost. Propojením práce Coxové a působení ego-psychologie bylo postulováno, že tvořivost není jen typ chování, ani není poháněna jedinou silou v osobnosti, ani nevyjadřuje jedinou či hlavní vlastnost člověka. Také to není jediný způsob adaptace. (Albert, Runco, 1999)

Po druhé světové válce se zájem odborníků zaměřil na výzkum osobnosti, hodnot, talentu, inteligence mimořádně kreativních mužů a žen a srovnání s osobami, které ve stejné oblasti dosahovaly průměru. Za nejvýznamnější faktory způsobující rozdíly mezi skupinami byly stanoveny vývojové a rodinné odlišnosti. Inteligence tedy není jediným činitelem. Při hodnotách IQ vyšších než 115 se již inteligence a tvořivost rozvíjejí nezávisle na sobě, jako specifické schopnosti se základem v dětství. (Ibidem)

V padesátých a následujících letech se zkoumání kreativní osobnosti stále více dostávalo do centra zájmu. Rozproudily se snahy popsat tvořivé styly, typy, individuální zvláštnosti. Ani dnes však nepanuje metodologická jistota a propracovanost, výzkumníci mnohdy nevědí, o jaké poznatky se opřít. Některá úskalí i nová zjištění uvedu na dalších řádcích.

1.6.2 Některé aktuální výzkumné závěry

Glaveanu se ve svém výzkumu zaměřil na tradiční řemeslnou tvorbu. Tvrdí, že zatímco se psychologové v minulosti zabývali ‚velkými umělci‘ a zkoumali jejich genialitu, lidoví umělci zůstávali v pozadí. Jsou známi pouze v oblasti, kde žili a jejich výtvořky jsou často anonymní. Po výčtu rozdílů mezi těmito dvěma druhy umění nabídl jinou definici tvořivosti, vztaženou ke svému článku. Podle něj se jedná o aktivitu vedoucí k vytvoření takových výsledků, které v sobě nesou různé stupně novosti a užitečnosti, v závislosti na tom, jak je hodnotí jednotlivé osoby nebo komunity. Při studiu lidové tvorby není třeba se příliš zaměřovat na kognitivní procesy. Jejím hlavním pramenem je totiž neustálá interakce mezi tvůrcem a tvorbou, člověkem a jím konanou činností. Jeden z výstupů výzkumu říká, že ačkoliv je u konkrétního typu řemesla většinou společný základ, jádro, další postup již je individuálně odlišný a nepostupuje podle stejných pravidel, je otiskem osobnosti daného umělce. Tradiční tvorba je vymezena pojmy průzkumu, kombinování, změn, napodobování, osobního stylu a tvůrčí identity. (Glaveanu, 2012)

Zápornou stranu tvořivosti postavili do centra svého výzkumného zájmu Francesca Gino a Dan Ariely. Zkoumali předpoklad, jestli kreativita zvyšuje pravděpodobnost nepoctivého jednání. Ačkoliv je pozitivní přínos tvořivosti pro jednotlivce i společnost nepopíratelný, podněcování tvůrčího myšlení a vynalézavosti při řešení problémů může pramenit také do neetických způsobů projevu. Provedli pilotní studii a pět laboratorních experimentů s cílem jejich předpoklady potvrdit nebo vyvrátit. Pilotní studie byla provedena v reklamní agentuře s vysoce tvůrčím prostředím. Výsledky předběžně ukázaly, že tvořivost pozitivně koreluje s nepoctivostí, vplynuvší ze sebeposuzovacích škál. Některé z dalších podnětných výsledků jsou ve stručnosti následující: tvořivost je větším předpokladem pro nepoctivé jednání než stupeň inteligence, kreativní způsob myšlení podporuje nepoctivost, kreativita zvyšuje schopnost formulovat důvody k ospravedlnění neetického chování. V podobném duchu se nesly i další závěry. Ukázal se blízký vztah mezi těmito dvěma v dnešní společnosti často citovanými fenomény. Autoři také poskytli mnohá doporučení pro další bádání (Gino, Ariely, 2011)

Je kreativita vůbec měřitelná? Odpověď na tuto otázku se pokusil nalézt Davide Piffer. Jeho článek se k současným poznatkům staví velmi kriticky. Zaměřuje se na chyby, které se ve výzkumech i teoriích vyskytly. Velký nedostatek vidí v nejasnosti definic týkajících se tvořivosti, metodologických nedostacích ve výzkumech, oddělní tvůrčí osoby

od tvůrčího produktu. Používané inteligenční testy, testy divergentního myšlení v nejlepším případě poukazují na tvůrčí potenciál, nikoliv na kreativitu a jako takové, by neměly být pro tento účel používány. Jako východisko z této neutěšené situace navrhuje vytvoření komplexní metody. Zkoumala by subjektivní i objektivní stránky tvořivosti, byla by založena spíše na rozhovorech než dotaznících, aby odhalila i skryté a hlubší podloží tvořivosti. (Piffer, 2012)

Na nesnáze s vytvořením validní metody poukazují i Ryhammar a Brolin. Tvořivost je totiž tak široké téma, které v sobě nese znaky mnohých vědeckých oborů, že pojmout všechny je téměř nemožné. Tyto obory také chápou kreativitu rozdílným způsobem, čímž se její zkoumání dále znesnadňuje. Nabízejí se kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu, nomotetického a idiografického, zaměření se na tvorbu z pohledu jedince, skupiny, společnosti. V první řadě je však třeba přinést do současné nejednotnosti ucelený řád. Tím bude vytvořeno pole pro zkoumání kreativity a to jak po osobnostní, kognitivní, kulturní stránce, tak i po stránce prostředí, v němž člověk žije. (Ryhammar, Brolin, 1999)

1.7 Tvořivost a současná společnost

Společenské téma se prolíná všemi kapitolami této práce. O potřebě tvořivého přístupu se mluví nahlas i ve všech společenských kruzích. Tvořivost byla jedním ze stěžejních témat prezidentské kandidatury Táni Fischerové, která ji vnímá jako neodmyslitelnou součást života a jejím prostřednictvím dodaný pocit smysluplnosti chápe jako základ pro vytváření společenství. (Brůhová, Fischerová, 2012)

V roce 2009 se v Praze uskutečnila konference Fórum pro kreativní Evropu, která měla za úkol vyzdvihnout přínos kreativity pro ekonomický a sociální rozvoj. Jednotlivé příspěvky byly rozděleny do tří sekcí: Umění, kultura a kreativní ekologie, Kreativita a společnost, Kreativita a vzdělávání. Ve sborníku se nachází mnoho zajímavých informací, z nichž některé dále uvedu.

Pia Arebladová se dlouhodobě zabývá způsobem, kterak inovovat činnost firem prostřednictvím umění. Vytváří nové pracovní a komunikační vzorce. Mezi hlavní výsledky její výzkumné práce patří zvýšení vlastní tvořivosti zaměstnanců a zlepšení schopnosti řešit problémy, pokud je v kolektivu zapojen umělecky činný člověk. Zvyšuje se i adaptabilita a spokojenost na pracovišti. (Arebladová, 2009)

Nyní se nacházíme v jakémisi přechodovém období mezi časy zasvěcenými průmyslu a dobou, která patří lidské tvořivosti. Podle Richarda Floridy (2009) bude potřeba pomocí kreativity zmírnit škody, které průmysl přinesl životnímu prostředí i lidským životům. Protože už většinu průmyslové práce zastanou stroje, je třeba, aby lidé hledali svou seberealizaci jinde. Možnost stát se tvořivým člověkem je podle něj přítomna v každém jedinci. A je třeba právo být tvořivým každému člověku uznat a vytvořit podmínky, v nichž se jeho potenciálu bude dařit.

Na nadužívání slova kreativita upozornil ve svém příspěvku Gottfried Wagner (2009). Sice neustále o tvořivosti mluvíme, ale sami moc nového – oproti minulým dobám – nevytváříme, vše je jen opakování toho, co už tu bylo.

Může sem být zařazeno také to, o čem před lety mluvil Rogers – o člověku zítřka. V době, kdy své myšlenky sepisoval, považoval je za nezralé, dnes jeho vize nabývá zcela zřetelných kontur. Mezi vlastnosti člověka zítřka patří zvýšená vnímavost, věrohodnost, nedůvěra k velkému vědeckému a technickému pokroku, pojmání světa jako celku, prohloubení mezilidských vztahů, schopnost o sebe navzájem pečovat, pozitivní postoj k přírodě, snaha ji chránit, odklon od materiálních věcí, kladení významu na spiritualitu. (Rogers, 1998)

V posledních letech se v zahraničí objevily výzkumy, které shledaly na různých místech světa a nezávisle na sobě fungující skupiny osob, které se rozhodly žít jiným způsobem, distancovat se od současné společnosti. Souhrnně jsou nazývány jako *hnutí kulturně kreativních* a počet těchto lidí se prudce zvyšuje. Po porovnání jejich charakteristických vlastností a výše zmíněných vlastností, které u lidí zítřka popisuje Rogers, se můžeme domnívat, že se jeho předpověď naplňuje. (Miejan, 2001)

2. HRANICE V MYSLI

2.1 Definice hranic v mysli

Když se vysloví pojem hranice, zajisté si každý z nás dovede představit, že je to jakási zbrána, předěl mezi jedním a druhým. Setkáváme se s nimi každodenně, ve všech oblastech života. Existují také v našich myslích, ať už je to například ohraničenost našich názorů nebo hranice mezi naší myslí a okolním světem. Hranicemi mezi myšlenkami, pocity, poznávacími procesy a dalšími ději odehrávajícími se v mysli, se zabývá Ernest Hartmann (2011a). Zkoumá také osobnostní charakteristiky, které s hranicemi souvisí. Jednotlivé oblasti psychiky je samozřejmě možné popisovat samostatně, do jisté míry odděleně fungují. Ne však stoprocentně. Hranice mezi nimi mohou být pevné a silné nebo slabé a propustné. Tenké jsou spojeny s citlivostí, zranitelností, otevřeností. Silné s rigiditou, organizovaností. Jen malá část lidí se vyznačuje extrémně slabými či extrémně silnými hranicemi, většina se pohybuje mezi těmito póly. Ale pokud jedinec v některé z oblastí života disponuje silnými hranicemi, pravděpodobně budou silné i ty zbylé. Přizpůsobují se i vykonávané činnosti, někdy je třeba být přesný, dodržovat řád, jindy můžeme popustit uzdu fantazii a nechat se unášet okamžikem. (Hartmann, 2011)

Tento koncept byl rozpracován na základě Hartmannovy práce s lidmi, kteří zažívali noční můry. Ukázalo se, že lidé, kteří mají tendenci ve spánku tento typ snů zažívat, se vyznačují několika vlastnostmi, které v souhrnu udávají charakteristiky tenkých hranic:

- noční můry nesouvisí nutně s psychopatologií, pouze u čtyř lidí z padesáti byla diagnostikována schizofrenie, u ostatních nebyla žádná porucha objevena,
- mnoho lidí se profesně zabývalo uměním či řemeslnou tvorbou, byli mezi nimi hudebníci, učitelé a terapeuti věnující se těmto oblastem, tvůrčí nebo umělecké schopnosti u sebe nacházeli již v dětství,
- vyznačují se vysokou citlivostí, smyslovou i emocionální, neobvyklou měrou schopnosti empatie,
- otevřenost ke sdělování i bolestivých témat v úvodních částech výzkumného rozhovoru, oproti ostatním lidem, kteří zvažují, co v rozhovoru řeknou a většinou nesdělí více, než na co jsou dotázáni,

- vysoká důvěřivost k lidem pramenící do schopnosti rychle navazovat vztahy, následných zklamání a bolesti, prokazují vyšší psychickou zranitelnost než participantů kontrolních skupin,
- otevřenost, zranitelnost, citlivost i umělecké sklony se rozvinuly již v raném dětství, nikoliv však jako následek prodělaného vážného traumatu, dotazovaní ani jejich rodiče si nevzpomněli na žádnou událost, která by mohla výrazně poznamenat další vývoj, zažili pouze běžné události, jako je narození sourozence, dočasné odloučení od rodičů, reagovali na ně však nezvykle silně,
- jsou schopni si snadno představit, že jsou příslušníky opačného pohlaví, výjimkou nebyla bisexualita. (Hartmann, 2011)

2.2 Předchůdci konceptu hranic v mysli

Ačkoliv Ernest Hartmann vytvořil z hranic v mysli ucelenou teorii teprve nedávno, nacházíme dílčí zmínky již na počátku dvacátého století. Konkrétně u Williama Jamese, který ve svém díle „Pragmatismus: nové jméno pro staré způsoby myšlení“, rozdělil lidi na ty, jež se orientují více emocionálně (Hartmannovy slabé hranice) a ty, kteří jsou pod nadvládou rozumu (silné hranice). Rozdělil osoby na empiriky a racionalisty. Mezi vlastnosti empirika patří materialismus, pesimismus, ateismus, skepticismus, věčnost. Racionalista je častěji intelektuál, duchovně založen, optimista, vyznavač svobodné vůle. (James, 2003)

Dále to byl Kurt Lewin se svou teorií pole, podle něhož je mysl složena z různých silně oddělených jednotek, které se však vzájemně ovlivňují. Tato teorie mluví o životním prostoru, ve kterém se odehrává vše, co se člověka týká. Působí zde různé síly, které ovlivňují jedincovo chování, jež vyplývá z prostředí a samotného člověka. Některé věci působí přímo, jsou považovány za důležité. Jiné jsou vzdálené, nedotýkají se člověka bezprostředně, ale jejich vliv je také možné nalézt. Hranice plní úkol regulace pohybu člověka v jeho prostoru. (Lewin, 1936)

Freud (1923) zmiňoval hranice jako jakousi hráz před přívalem podnětů, které by mohly být zraňující. Větší pozornosti hranice dostaly až od jeho následovníků. Například francouzský psychoanalytik Anzieu (1987, in Hartmann, Harrison, Zborowski, 2001) používal pojem hranic ve výrazu „ego skin“ jako jakousi obálku pro ego.

Jako poslední bude zmíněn Mednick, který rozlišoval mezi logickým, hierarchickým, vědomým stylem abstraktního uspořádání a stylem, ve kterém probíhá zpracování paralelně. Oba z těchto stylů mají své adaptivní i ochranné účinky. Lidé dobře organizovaní – se silnými hranicemi se plně soustředí jen na jeden pojem a dokážou eliminovat vliv mnoha jiných spolupůsobících. I když je to někdy za cenu toho, že přehlédnou možnost jejich propojení. Lidé, u nichž probíhají procesy paralelně a v Hartmannově teorii jim patří místo osob s tenkými hranicemi, mnohdy najdou zajímavá spojení mezi na první pohled nesouvisejícími myšlenkami. Může to vést ale až k takovému zahlcení, že jejich myšlení bude působit zmateně. (Mednick, 1962, in Hartmann, Harrison & Zborowski, 2001)

2.3 Vývoj a změny hranic v mysli v průběhu života

Na to, zda se hranice vyvinou ve slabé či silné, má vliv dědičnost, rodina, prostředí. Stejný typ hranic je mnohdy v nejbližší rodině sdílen. Pro vrozený základ svědčí studie dvojčat, které byly po narození odděleny, ale vykazovaly tentýž druh hranic. U osob se silnými hranicemi z výzkumů vyplynula výrazná identifikace s rodičem téhož pohlaví v dětství. Starší sourozenci vyvolávali u některých osob se silnými hranicemi potřebu rychle dospět, vyrůst. Stejně osoby vyrůstaly vždy v souladu s pravidly, nevykazovaly snahu se proti nim bouřit. Zatímco u osob se slabými hranicemi je to právě naopak. Nemají silné vzory k identifikaci, starší sourozence, kteří by je nutili dospět a pevná pravidla, v některých případech je přidruženo prožité trauma. (Hartmann, 1991)

Hranice sílí mezi pátým a desátým rokem života, kdy děti nastupují do školy, učí se pravidlům, spolupráci, vytvářejí si časový harmonogram. Hartmann (1991) usuzuje, že jako děti mají všichni lidé slabé hranice a záleží na období školní docházky, jakým způsobem se vyvinou. Lidé se silnými hranicemi se rychle přizpůsobili světu a jeho pravidlům, čímž se svým způsobem stali rigidními a hůře se adaptujícími vůči změnám. Naproti tomu si osoby s tenkými hranicemi v sobě ponechali kus dětství. Jsou kreativnější, přizpůsobivější, ale také zranitelnější.

Výzkumy naznačují, že s věkem síla hranic roste. Ztrácíme tvořivost, spontaneitu, méně navazujeme vztahy, nevyhledáváme nové zážitky a je stále obtížnější přizpůsobovat se novému. U některých nastává i vývoj druhým směrem – k tenkým hranicím, především když se zbavují svých zábran, starých vzorců chování. Třetí variantou pak je sílení hranic

v určitých aspektech života a slábnutí v jiných. Se změnou hranic pomáhá psychoterapie, především pokud jsou na jednom či druhém pólu extrémní a omezují kvalitu života. (Ibidem)

Ženy v průměru dosahují v dotazníkových šetřeních vyššího skóre než muži, což znamená, že jejich hranice jsou tenčí. V souladu s výchozími předpoklady Carol Gilliganová ve výzkumech zjistila, že je to dáno jejich potřebou navazovat vztahy oproti potřebě autonomie, která je dominantní u mužů. (1982; in Hartmann, 1991).

2.4 Typy hranic v mysli

Hranice lze specifikovat pro jednotlivé oblasti života. Přiblížím je na následujících řádcích. Po určení oblasti budou vymezeny odpovídající charakteristiky hranic. A to vždy nejprve pro slabé a poté pro silné hranice (Hartmann, 1991).

- hranice ve vnímání:

- mezi smyslovými vstupy
- smyslové ohnisko nebo pásmo
- kolem jednotek vnímání
- míchání vjemů z jednotlivých smyslů, ovlivňování jednoho druhým, vjem vyvolá prožitek ve více oblastech života, spojení se vzpomínkami, myšlenkami, pocity, zájem o více věcí najednou,
- jasný popis viděného či slyšeného, právě prožívané nevyvolává pocity v jiných oblastech, zájem o jednu konkrétní věc (Ibidem),

- hranice vztažené k myšlenkám a pocitům:

- mezi dvěma myšlenkami nebo dvěma pocity
- mezi myšlením a cítěním
- okolo myšlenek a pocitů, volné asociace
- první myšlenka vyvolává vlnu dalších, které se propojují a přinášejí stále nové, míchání pocitů, jejich časté střídání, obtížně vyjádřitelné slovy, myšlenky vyvolávají pocity a naopak, nesnadné určit, co bylo důležitější v procesu rozhodování,

- práce s jednou konkrétní myšlenkou, tématem, které je jasně ukončeno a až poté se přechází k dalšímu, oddělené, zřetelně prožívané a snadno popsateľné pocity, oddělování myšlenek a pocitů, užívání logiky (Ibidem),

- hranice mezi stavy vědomí nebo stavy bdělosti:

- variace stavů vědomí během dne, plynulé přecházení mezi bděním, sněním, denním sněním a dalšími neurčitými stavy, přičemž mnohdy není jasné, v kterém stavu se člověk zrovna nachází, sklon k fantazírování, živé sny s jejich plným prožitkem,

- oddělení jednotlivých stavů, dalo by se říct, že zažívají pouze stav spánku a bdělosti, s občasným výskytem snů nebo denních snů při odpočinku, malý prožitek snů (Ibidem),

- hranice mezi spánkem, snem a bděním:

- mezi spánkem a bděním

- mezi sněním a bděním

- ve snění a okolo snění

- v denním snění

- vychází z předchozího oddílu,

- hranice vztažené ke hře:

- ponoření v herní aktivitě, ztracení se v ní, hra jako skutečnost,

- strukturovanost, oddělenost od reality,

- hranice vztažené k paměti:

- rané vzpomínky

- nedávné vzpomínky a uspořádání paměti

- osobní minulost

- plány do budoucnosti

- paměť pro zážitky z raného dětství, pohotovost k vyvolání vzpomínek, jsou živé, zasahují do přítomnosti, nemožnost plánovat budoucnost,

- paměť pro zážitky z dětství je oslabena, vzpomínky vyvolávány pouze tehdy, když jsou potřebné v aktuální situaci, v paměti jsou rozříděné, dobře naplánovaná budoucnost (Hartmann, 1991),

- tělesné hranice:

- zábrany proti podnětům
  - kůže jako hranice
  - tělesný postoj a svalstvo jako hranice
  - osobní prostor
- vysoká citlivost k vnějším i vnitřním podnětům, vnímání tělesných změn, tělesná i citová blízkost pro jiné osoby, zapomenutí na sebe sama ve vztahu,
- jasné ohraničení těla a okolí, udržování tělesného i emocionálního odstupu od lidí, udržují si vědomí vlastního já (Ibidem),

- mezilidské hranice:

- vztahy založené na důvěře, zájem o vztahy, ponoření se do nich, vysoká citová investice (mnohdy až nežádaná),
- rezervovanost v kontaktu, odstup, neprojevení výrazných emocí ani po dlouhodobé známosti (Ibidem),

- hranice mezi vědomím a nevědomím, hranice mezi id, egem a superegem:

- nevědomé obsahy se snáze dostávají na vědomou úroveň,
- nevědomé obsahy jsou pro vědomí nepřijatelné a za pomoci obranných mechanismů bezpečně uchovány v nevědomí (Ibidem),

- obranné mechanismy jako hranice:

- obranné mechanismy jsou v osobnosti přítomny, ale nikoliv konstantně,
- vyšší frekvence využívání obranných mechanismů pro ochranu osobnosti (Ibidem),

- hranice vztažené k vnímání sebe sama:

- sexuální
  - související s věkem – mezi dospělostí a dětstvím
  - stabilita vnímání sebe sama
- nejasné pojetí své sexuální role, cítí v sobě přítomnost charakteristik obou pohlaví, navrací se do dětství, někdy se necítí být dospělými, v různých situacích na sebe pohlíží odlišným pohledem,

- naprosté přesvědčení o své sexuální roli, stálost v sebepojetí napříč okolnostem a jasné vymezení v dimenzi dítě/dospělý (Hartmann, 1991),

- skupinové hranice:

- jsou schopni plynule přecházet mezi různými skupinami, zachovávají si vlastní náhled na svět, neberou skupinovou příslušnost jako definitivní a nezbytnou pro život, pojmají se spíše za součást celého světa,

- přijímají hodnoty a normy dané skupiny, jsou skupinou formováni a po začlenění věří v její výjimečnost, ostatní skupiny jsou vnímány jako velmi odlišené, ač by se to tak člověku nezaujatě nahlížejícímu nejevilo (Ibidem),

- hranice v organizování jedincova života:

- v životě není jasná struktura, je proměnlivý, někdy až chaotický, neuspořádaný, projevuje se v mysli i praktickém životě,

- vše je na svém místě, využití kategorií, jsou pořádkumilovní, plánují jednotlivé dny i budoucnost (Ibidem),

- hranice v preferenci životního prostředí:

- slabá či žádná organizovanost, nejednoznačná členění v obývaném prostoru, možnost měnit pravidla,

- upřednostňují solidně působící oblečení, masivní dveře, organizovanost, přesné rozměry, strukturovanost (Ibidem),

- hranice v názorech a rozhodnutích:

- váhání, proměnlivost názorů, nejednoznačné vyjadřování, resp. nevyjadřování se v extrému dané věci, protože osoby s tenkými hranicemi pohlížejí na situaci v celém kontextu,

- názorová vyhraněnost, jsou schopni uvažovat o jednoznačně dobrém či jednoznačně špatném, drobné nuance nevnímají (Ibidem),

- hranice v rozhodování a jednání

- obtížnější a pomalejší rozhodování vzhledem ke zvažování všech možných variant a odchylek,

- rozhodování podle daných postupů, měřítek, je snazší (Hartmann, 1991).

Z výše uvedeného vyplývá, že lidé se silnými hranicemi mají výborný přehled o tom, co se týká jich a co už patří ostatním, v jakém se nacházejí stavu vědomí, nepochybují o své pohlavní identitě, o příslušnosti ke skupině, do které se zařadili a vnímají svět v protikladech bílá/černá, dobro/zlo, my/oni. Lidé se slabými hranicemi vnímají citovou i prostorovou spjitost sebe a druhých, oddávají se dennímu snění, vyznávají individualismus a nebojí se být členy více skupin, plynule mezi nimi přecházejí, jejich názory nejsou radikálně vymezené a posuzují události, věci i osoby v závislosti na situaci a v kontextu již prožitého, v každém člověku je kus dobra i zla, nic není definitivní. (Hartmann, 2011a)

2.5 Přínos hranic v mysli pro fungování společnosti

Hranice v mysli ovlivňují nejen život jednotlivce, ale také celé společnosti. V závislosti na situaci se jednou vyplatí uvažovat v polaritách dobré/špatné, podruhé je však lepší nahlédnout na ni v celé její šíři. Připustit, že nic není jen černobílé. Některé vědní obory k používání slov typických pro silné hranice vybízí. Jako například právo, v některých případech filosofie. Jsou slyšet výroky jako: legální/nelegální, vinný/nevinný, reálné/nereálné, dobro/zlo. Z hlediska estetického vnímání světa se lidé se silnými hranicemi pohybují v rozdělování krásy a ošklivosti podle pevně stanovených pravidel, o která se opírají. Jedinci se slabými hranicemi jsou schopni i ve zdánlivě ošklivém vidět kus krásného a pojmout hodnocený předmět v širokém úhlu pohledu. (Hartmann et al., 2001)

Stejní autoři se zamysleli nad tím, kdy jsou které hranice výhodnější. Silné jsou upřednostněny v situacích nebezpečí, kdy je třeba se rychle rozhodovat. Jasně diferencovat, které území můžeme považovat za naše, rozdělit povinnosti. Také se zdá, že v těchto chvílích hranice lidí automaticky sílí. V míru, když lidé spolupracují, sdílejí navzájem svůj prostor, se uplatňují hranice tenké. Oboje jsou tedy velmi potřebné, vzájemně na sebe působí a podněcují svůj rozvoj. Mnohdy jsou součástí jednoho procesu. Snílci s tenkými hranicemi jsou iniciátory nápadu a racionálně založení lidé se silnými hranicemi jej precizně a úspěšně rozpracují. Hledat a nacházet rovnováhu mezi nimi je tedy pro správný chod společnosti nezbytně nutné. (Ibidem)

3. HRANICE V MYSLI A KREATIVITA

Kreativita pravděpodobně souvisí s tenkými hranicemi. Jsou pro ni nezbytné vlastnosti jako otevřenost, citlivost, vnímavost k pocitům. A právě těmito charakteristikami lidé s tenkými hranicemi disponují. Vysoké skóre v osobnostním dotazníku hranic s kreativitou a s dalšími neobvyklými charakteristikami pozitivně koreluje. (Hiel, Mervielde, 2004)

Blíže se seznámíme s výzkumem Stephanie Bealové (1988; in Hartmann, 1991), který poukazuje na nesnadnost zkoumání kreativity a přináší zajímavé výsledky. Porovnávala skupinu umělců, složenou ze sochařů, skladatelů, instrumentalistů a výrobců hudebních nástrojů. Celkem sedmdesát dva respondentů bylo srovnáno s kontrolní skupinou čítající třicet šest osob stejného věku, pohlaví a socioekonomické úrovně. Do výzkumu byli zapojeni také studenti umění. A právě u nich se projevil největší rozdíl. Zatímco první dvě skupiny vykázaly velmi podobné výsledky v dotazníku hranic a nacházely se v pásmu průměru, hranice studentů umění se ukázaly jako slabé. Tito studenti tvoří všeobecně zvláštní skupinu, odlišují se v síle hranic i od studentů jiných oborů, mají detailnější sny. Nejtenčí hranice ve výzkumu vykázali studenti malířství a sochařství. Ze čtyř skupin umělců měli nejslabší hranice sochaři. Za nevhodnější položku pro určení tvůrčího umělce byla označena tato: „Trávím mnoho času denním sněním, fantazírováním nebo sněním.“

Svou interpretaci k rozdílu mezi zavedenými umělci a studenty umění dodává Hartmann (1991). Podle něj jsou pro vybudování si pozice umělce důležité nejenom osobnostní vlastnosti spojené s tenkými hranicemi. Umělecké školy kreativní a citlivé jedince přitahují. Stejně tak potřebné jsou ale pro následující uplatnění se některé aspekty silných hranic. Zdůrazňuje vytrvalost, disciplinovanost, obchodní talent či organizační dovednosti. Síla hranic se proto i v jednotlivých druzích umění liší, je to však záležitost vskutku komplikovaná. Dá se předpokládat, že architekti potřebují mnohem více organizovanosti pro svou práci než například malíři. Nejpravděpodobněji se jeví vysvětlení, že umělecky a tvořivě založení primárně disponují tenkými hranicemi, jako jistou ochranu svých osobností však postupně budují hranice silnější, alespoň v některých oblastech života.

Zatímco si lidé se silnými hranicemi myslí, že existují přesná kritéria pro vnímání krásy, lidé s tenkými hranicemi soudí, že toto vnímání je ryze individuální záležitostí. Jak

již bylo naznačeno v předchozím odstavci, silné hranice nejsou nutně s tvořivostí v rozporu. Každá oblast tvorby v sobě zahrnuje oba póly hranic a každý zájemce si v ní najde to, co potřebuje. V rámci *vizuálního umění* lidé se silnými hranicemi dokážou vyzdvihnout praktickou užitečnost uměleckých či kreativních výtvorů. Vyžadují, aby předměty odpovídaly jejich uměleckému vkusu a zároveň dobře plnily svou funkci. Pokud by člověk se silnými hranicemi tvořil, výsledek práce by byl realistický, věrně by zobrazoval skutečnost. Tvorba jedince s tenkými hranicemi je obohacena větší mírou fantazie. *Hudební preference* u silných hranic se ubírají k muzice se zřetelným rytmem, strukturou. U tenkých hranic k inovativní hudbě všech směrů, hudbě romantické či emocionálně založené. U *literatury a vyprávění* je pro osoby se silnými hranicemi zřejmá preference přímočarých, realistických příběhů, slabý vztah k poezii (s výjimkou eposů a poezie dramatické). Poezie se těmito lidem díky svému specifickému jazyku jeví být nepochopitelná. Většina literatury je jedincům s tenkými hranicemi bližší. Samotní autoři příběhů totiž překračují omezení hranic. Dnes již nevzniká mnoho knih, které sledují jasný příběh boje dobra se zlem, ve kterém od počátku víme, kdo je na které straně. Zajímavější je ponořit se do příběhu, který poskytuje prostor fantazii a nejednoznačnost příštího děje. Autory jsou častěji také lidé s tenčími hranicemi. (Hartmann, 2011)

Souvislost mezi hranicemi v mysli, kreativitou a nočními můrami ověřoval výzkumný tým ve složení Ross Levin, Jodi Galin a Bill Ziwyak (1991) Za hlavní cíl bylo stanoveno ověření hypotézy, která postulovala, že osoby s vysokou frekvencí nočních můr vykazují vyšší stupeň tvořivosti. Probandy byli studenti psychologie a mezi použité metody patřila Rorschachova metoda, Guilfordův test pro zjišťování divergentního myšlení – „Unusual Uses Brick test“, „Remote Associates Test“ a Hartmannův osobnostní dotazník hranic. Z analýz a výsledků se ukázalo, že hypotéza platí zřejmě jen v extrémních případech. Neprokázalo se, že osoby s vysokou frekvencí nočních můr disponují statisticky významnou mírou kreativity oproti skupině bez nočních můr.

VÝZKUMNÁ ČÁST

4. VÝZKUMNÝ PROBLÉM

Tématu tvořivosti se ve světě i u nás postupně dostává mezi psychology větší pozornosti. Z mého pohledu studenta psychologie a zároveň člověka, který se tvorbě velmi intenzivně věnuje, je však stále ještě nedostatečný. A to z hlediska publikovaných knih, článků nebo diagnostických metod. Vysvětluji si to tím, že postihnout podstatu kreativity, jakožto lidské schopnosti, nemusí být jednoduché a svým způsobem ani zajímavé. Tvořiví lidé byli, jsou a budou. Bylo by však pro mne velmi příjemné, kdyby se zájem odborníků ubíral právě pozitivním směrem. Zaměřil se na to dobré a obohacující. Kdyby se v lidech podporovala tvořivost již od dětství – tím nemyslím malování obrázků podle učebních osnov – ale celkový tvořivý přístup k životu a k nacházení radosti v každém dni, mohly by být některé věci jinak. Jsem svým založením životní optimista, ale poslední dobou pozoruji kolem sebe jisté změny. Jedná se asi o uplynulé dva roky, kdy se stále více setkávám s lidmi, kteří jsou kreativní, a zároveň jim začíná být v naší společnosti poněkud nepříjemně. Nejen kvůli politickému uspořádání, ale také kvůli pasivitě a pesimismu mnoha spoluobčanů. Z nastudované literatury se tito tvořiví jedinci jeví být nositeli tenkých hranic. Tedy lidé nesvázaní konvencí a otevření vůči světu. Možní iniciátoři změn.

Výzkumný problém mé práce není tolik vzletný, jak by naznačoval předešlý odstavec. Ale byl motivem, proč jsem si toto téma vybrala. Stanovila jsem si za úkol porovnat skupinu osob, která se tvorbě aktivně věnuje, s tou, která se za tvořivou nepovažuje. Budou hranice v mysli u první skupiny opravdu slabší? Vycházím z poznatků Bealové (1988; in Hartmann, 1991), které jsou uvedeny v kapitole o vztahu hranic mysli a kreativity. Použila jsem zkrácenou verzi dotazníku hranic (BPQ) a dotazník kreativního úspěchu (CAQ). Cílem práce bylo některé z poznatků Bealové přezkoumat a na použitém vzorku potvrdit či zamítnout.

4.1 Cíle práce

Za cíle mé diplomové práce jsem stanovila:

- zjistit, zda existuje rozdíl v síle hranic mezi tvořivými a netvořivými lidmi, mezi muži a ženami a mezi tvořivými lidmi různých věkových kategorií,

- zjistit, zda lidé, kteří se věnují vizuálnímu umění nebo hudbě, disponují slabšími hranicemi než ostatní skupiny.

4.2 Hypotézy a výzkumné otázky

Hypotézy byly stanoveny na základě dílčích poznatků ze zahraničních výzkumů a jsou následující:

H1: Existuje statisticky významná korelace mezi propustností hranic, měřenou dotazníkem BPQ a mírou tvořivosti, měřenou dotazníkem CAQ.

H2: Mezi skupinami tvořivých a netvořivých osob existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli.

H3: U skupiny osob věnující se vizuálnímu umění existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu.

H4: U skupiny osob věnující se hudbě existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu.

H5: U mladší věkové skupiny tvořivých osob existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti starším věkovým skupinám stejně založených osob.

H6: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi příslušníky mužského a ženského pohlaví.

VO1: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi ženami, které se věnují/nevěnují tvorbě?

VO2: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi muži, kteří se věnují/nevěnují tvorbě?

5. POPIS ZVOLENÉHO METODOLOGICKÉHO RÁMCE A METOD

5.1 Zvolený typ výzkumu

V této diplomové práci byl zvolen kvantitativní typ výzkumu. Jeho podstata je založena na hledání vztahu mezi proměnnými bez využití experimentálních metod. Úkolem je naleznout zda a jakým způsobem jsou na sobě proměnné závislé (Punch, 2008)

Mezi základní charakteristiky kvantitativního výzkumu patří jednotnost kritérií pro průběh i zpracování výsledků, využití deduktivního a induktivního usuzování, strukturovanost, nemožnost pracovat s jevem jako celkem, jak je tomu u kvalitativního přístupu, spolehlivost, opakovatelnost v čase i nezávisle na osobě výzkumníka s dosažením stejných výsledků. (Miovský, 2006)

Dotazníky je vhodné používat tehdy, když potřebujeme získat informace o jednom tématu od většího počtu lidí. Získávat je individuálně by bylo náročné a neefektivní. Mezi jeho přednosti patří právě ekonomická a časová úspornost, lepší a rychlejší manipulace s daty. Mezi zápory se řadí nemožnost klást další otázky nad rámec dotazníku, nesrozumitelnost jednotlivých položek, snížená hodnověrnost dat, nutnost důkladné přípravy, aby se včas podchytily možné problémy, při zadávání dotazníku není možné improvizovat, jako například u rozhovoru. (Ferjenčík, 2010)

Byly použity dvě výzkumné metody – zkrácená verze osobnostního dotazníku hranic (BPQ) a dotazník kreativní úspěšnosti (CAQ).

5.2 Metody získávání dat

5.2.1 Osobnostní dotazník hranic

Osobnostní dotazník hranic, v originále Boundary Personality Questionnaire, je metoda, která u nás byla přeložena a poprvé použita Lucií Kráčmarovou (Kráčmarová, 2012). Konkrétně byla použita jeho zkrácená verze.

Dotazník byl Hartmannem vytvořen na základě získaných poznatků od osob, které prožívaly noční můry. Jsou v něm zahrnuty otázky týkající se všech osobnostních hranic,

z nichž některé byly zmíněny výše. První verze dotazníku obsahovala 145 položek rozdělených do dvanácti kategorií. U každé položky se značí odpověď na pětibodové škále (0-4). U dvou třetin otázek číslo čtyři značí slabé hranice, u zbylé třetiny silné. Při skórování se u položek měřících silné hranice musí body nejdříve převést (na škále označená 0 znamená 4 body, 1 znamená 3...). Položky zkoumající slabé hranice se skórují přímo. Z dotazníku je možné získat součet bodů pro každou kategorii zvlášť, nejdůležitější je však celkové souhrnné skóre. Čím vyšší je získané skóre, tím jsou hranice slabší. Dotazník je dobře ošetřen po stránce validity i reliability. Reliabilita originální verze dosahuje hodnoty 0,925. V současné době se používá několik variant dotazníku. Základní obsahuje 138 položek. Průměrné dosažené skóre je 250-300, přičemž nejnižší možný získaný počet bodů je 0 – extrémně silné hranice a nejvyšší možný získaný počet bodů je 552 – extrémně tenké hranice.

Faktorová analýza odhalila v tomto dotazníku 13 působících faktorů:

- I. primární proces myšlení,
- II. upřednostnění jasných hranic,
- III. identifikace s dětmi,
- IV. křehkost,
- V. jasnovidnost,
- VI. otevřenost,
- VII. organizovanost plánů,
- VIII. přesvědčení o neproniknutelnosti meziskupinových hranic,
- IX. pružnost,
- X. přílišné ponoření se do jednoho stavu a nemožnost flexibilně přejít do jiného,
- XI. upřednostnění jednoduchých geometrických tvarů,
- XII. oddělení afektivních stavů od racionality,
- XII. neinterpretovatelný faktor. (Hartmann, 1991)

Varianta dotazníku, použitá v této práci, pochází od autorského kolektivu Schredl, Bocklage, Engelhardt, Mingeback (2009). Jejich cílem bylo vytvořit takovou verzi dotazníku, která bude měřit hranice nevztahované k neuroticismu. K dosažení cíle provedly výzkum založený na porovnání výsledků získaných ze tří metod – dotazníku snů, pětifaktorového osobnostního inventáře NEO a osobnostního dotazníku hranic. Při výběru položek do dotazníku se autoři řídili podle toho, které položky z původního dotazníku vykazovaly vysokou korelaci s celkovým skóre a nízkou korelaci s neuroticismem.

Z výsledků vyplývá, že koncept hranic nemusí s neuroticismem nutně souviset a také, že nová verze dotazníku je validní a spolehlivá. Tenké hranice v mysli mohou být osobnostní charakteristikou, aniž by se uvažovalo o psychopatologii. Vnitřní konzistence položek v dotazníku je 0.740.

5.2.2 Dotazník kreativního úspěchu

Tento sebesuzovací dotazník byl sestaven Shelley Carsonovou. Cílem bylo vytvořit validní, objektivní a lehce vyplnitelnou metodu pro zkoumání tvořivosti. Zabývá se deseti kreativními oblastmi. Kreativní úspěch je zde definován jako souhrn tvůrčích produktů vytvořený člověkem během dosavadního života. Je dán kombinací jedinečných vlastností osobnosti a není ve společnosti rozložen rovnoměrně – nelze tedy počítat s Gaussovou křivkou normálního rozložení. Spíše se počítá s křivkou ve tvaru písmene „J“. Na základě studia těchto osob je pak možné zjistit biologické, psychologické, sociální a kulturní faktory podněcující kreativitu. (Carson, Peterson & Higgins, 2005)

Carsonová shledala na stávajících metodách pro zjišťování tvořivosti několik chyb. Mnoho z nich zkoumá kreativitu u zesnulých osob, které dosahovaly za svého života velkého úspěchu. Mohou být sice cenným zdrojem informací, ale často jsou dostupné zdroje omezené. Také je třeba počítat se subjektivním zkreslením výsledků výzkumníky. Sebesuzovací škály jsou proto vítanou alternativou z hlediska jednoduchosti vyplnění i ekonomické dostupnosti. Ty stávající však jasně neoddělovaly jednotlivé tvůrčí oblasti, mísily různé pojmy dohromady.

Dotazník kreativního úspěchu byl vytvořen na základě pěti výchozích předpokladů:

- protože tvořivé nadání v jedné oblasti ještě neznamená, že je jedinec tvořivý všeobecně, dotazník zachycuje jak specifické oblasti, tak celkovou tvořivou úroveň,
- zachytit, nakolik je pro tvořivost důležité vzdělání, trénink v dané oblasti,
- zařadit do dotazníku též veřejné uznání odborníky z dané oblasti,
- zařadit do dotazníků národní ocenění upřednostněná před lokálními, protože první je ukazatelem většího úspěchu,
- nejvyšší bodové ohodnocení dostávají ty oblasti tvořivosti, které jsou ve společnosti nejvzácnější. (Ibidem)

Oblasti tvořivosti zahrnuté do dotazníku vplynuly z předchozích výzkumů, stejně jako jednotlivé položky u každé oblasti. Následně byly přezkoumány odborníky a zbylé

byly seřazeny podle váhy s možností získat 0 až 7 bodů. Bylo dbáno také na to, aby byly položky v jednotlivých oblastech ekvivalentní (např. položka v sekci umění, za kterou byly získány tři body, má stejnou váhu, jako stejně bodově hodnocená položka v sekci architektura). (Carson et al., 2005)

Dotazník samotný se skládá z 96 položek a následujících částí – pokynů ke skórování, úvodního odstavce se třinácti typy tvořivosti, v nichž respondent označí ty, ve kterých se cítí být úspěšný a z podrobněji rozepsaných deseti oblastí – vizuálního umění, hudby, tance, tvůrčího psaní, architektonického designu, humoru, divadla a filmu, kulinářského umění, vynálezectví a vědy. Každé z odvětví obsahuje osm tvrzení, z nichž jsou vybírány ty pro respondenta pravdivé. Na konci může být ponechán prostor pro vypsání dalších tvůrčích úspěchů, které slouží jako podnět pro další výzkumnou práci. Výzkumník také může položit otázky hledající odpověď na to, jak je respondent vnímán svým okolím ve vztahu ke své tvořivosti.

Po vytvoření proběhly četné studie pro zjištění reliability a validity:

- studie pro zjištění spolehlivosti a vnitřní konzistence: test-retestová reliability je 0.81 při hladině významnosti 0.0001, vnitřní konzistence $\alpha = 0.96$. Obojí je známkou dobrého výzkumného nástroje,
- prediktivní validita 0.59 při hladině významnosti 0.0001,
- vztah k dalším metodám: k testu divergentního myšlení 0.47, škále tvůrčí osobnosti 0.33, intelektu 0.51, otevřenosti ke zkušenosti 0.33,
- diskriminační validita: vůči škále sociální desirability, která zachycuje, zda se respondent nesnaží působit lepším dojmem, korelace s CAQ - 0.05, vůči WAIS-R 0.14.
- faktorová analýza CAQ rozdělila jednotlivé tvůrčí oblasti podle tří působících faktorů – *expresivní* – vizuální umění, tvůrčí psaní, humor, *výkonový* – tanec, divadlo a film, hudba, *vědecký* – vynálezectví, věda, kulinářské umění. Architektura zůstala nezařazena. (Carson et. al., 2005)

Tento dotazník byl přeložen Markétou Juráskovou a Alenou Plhákovou s laskavým svolením Shelley Carsonové.

5.3 Metody zpracování a analýzy dat

Údaje získané od respondentů byly převedeny do počítačového programu Microsoft Office Excel 2007, kde byly následně seříděny a upraveny. Statistické výpočty proběhly ve veřejně dostupné Trial verzi programu Statistica 10. Cronbachovo alfa pro zjištění vnitřní konzistence použitých metod bylo vypočítáno v programu SPSS.

Vzhledem k provedené kontrole rozdělení byly pro zpracování vybrány neparametrické statistické metody. Tento způsob vyhodnocení volíme tehdy, pokud pracujeme jen s malými četnostmi, neexistuje normální rozdělení nebo nedisponujeme dalšími podmínkami nutnými pro využití parametrických testů. Jejich postupy jsou také jednodušší, ale na úkor větší nepřesnosti a výsledky z nich vyplývající je lepší používat pouze jako základ pro další práci. (Reiterová, 2008)

K posouzení hypotézy č. 1 - *Existuje statisticky významná korelace mezi propustností hranic, měřenou dotazníkem BPQ a mírou tvořivosti, měřenou dotazníkem CAQ* – byl použit Spearmanův koeficient pořadové korelace. Korelační koeficient je ukazatelem vztahu mezi měřenými veličinami. Nabývá hodnot v rozmezí -1 až $+1$, přičemž první číslo značí úplnou negativní závislost a druhé úplnou pozitivní závislost. Pokud je výsledkem 0, znamená to, že mezi měřenými proměnnými neexistuje vztah. Spearmanův koeficient pořadové korelace se označuje písmenem R. Používá se, pokud pracujeme s pořadovými hodnotami nebo pokud, jako v našem případě, nemáme k dispozici normální rozdělení. (ibidem)

Posouzení zbývajících hypotéz a výzkumných otázek: *H2 - Mezi skupinami tvořivých a netvořivých osob existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli. H3 - U skupiny osob věnující se vizuálnímu umění existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu. H4 - U skupiny osob věnující se hudbě existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu. H5 - U mladší věkové skupiny tvořivých osob existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti starším věkovým skupinám stejně založených osob. H6 - Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi příslušníky mužského a ženského pohlaví, VO1: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi ženami, které se věnují/nevěnují tvorbě? VO2: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi muži, kteří se věnují/nevěnují tvorbě?*, bylo provedeno prostřednictvím Mann Whitneyova U – testu. Tento neparametrický test je považován za jeden z nejsilnějších a

pracuje se s ním, pokud máme dva nezávislé výběry. Zkoumá se, jestli tyto dva výběry pocházejí z totožné populace nebo z téhož základního souboru. Testovým kritériem, které je označováno písmenem U, se hledá počet inverzí. (Reiterová, 2008)

V kapitole Popis souboru i v dalších částech práce jsou některé výsledky dotazníkového šetření znázorněny prostřednictvím popisné statistiky. Když díky grafům, tabulkám nebo popisnými statistickými charakteristikami znázorňujeme výsledky výzkumů, používáme popisnou statistiku. Jejím účelem je jednotlivé výsledky sdružit do větších celků a ty následně přehledně zobrazit, abychom nebyli zahlceni daty. (Reiterová, 2009)

Konkrétně byly použity tyto popisné charakteristiky:

- aritmetický průměr – jedna z nejlepších cest ke zjištění střední hodnoty, je však výrazně ovlivněn extrémními hodnotami,
- směrodatná odchylka – udává, nakolik jsou získané hodnoty vzdáleny od průměru, čím vyšší je výsledná hodnota, tím jsou jednotlivé výsledky rozptýlenější,
- minimální a maximální hodnoty – nejnižší a nejvyšší hodnota v souboru,
- frekvenční tabulky – slouží k uspořádání výsledků do třídních intervalů. Rozpětí intervalů si stanovuje každý výzkumník sám. Ke každému intervalu pak patří údaj o četnosti – kolik hodnot z výzkumu do intervalu spadá.
- grafy. (Ferjenčík, 2010)

5.4 Etické problémy a způsob jejich řešení

Téma výzkumu ani jeho zadání prostřednictvím internetových stránek nenastolilo žádné závažné etické problémy. Vše probíhalo na bázi dobrovolnosti a anonymity. Nikdo nebyl k účasti nucen. Nebyly stanoveny finanční ani žádné jiné odměny.

Všichni byli na základě průvodního dopisu seznámeni s účelem výzkumu a na přiloženou kontaktní adresu bylo možno zasílat případné dotazy, čehož někteří využili kvůli zájmu o výsledky výzkumu, jedna osoba chtěla vysvětlit význam položky z osobnostního dotazníku hranic.

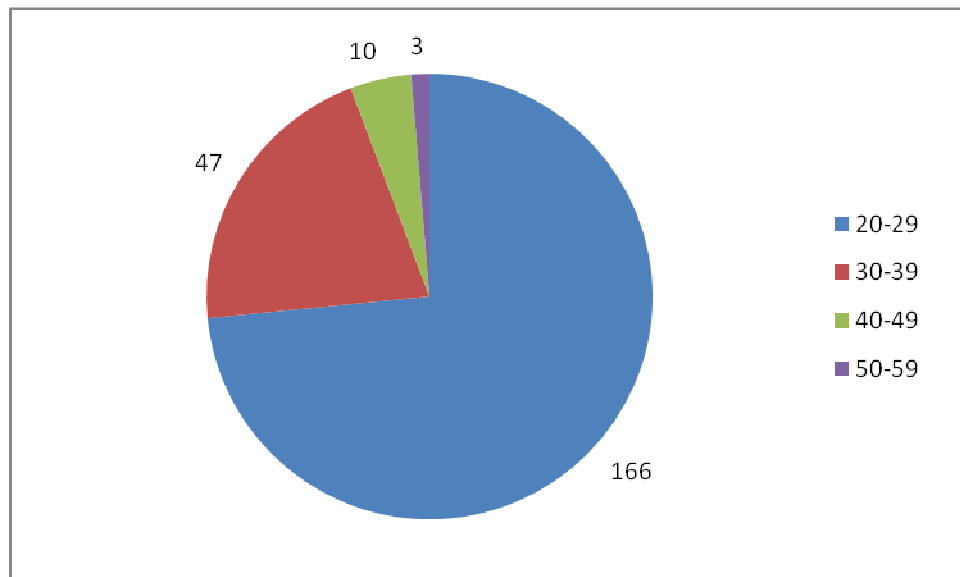
Otázky v dotaznících byly z mého pohledu koncipovány tak, že jejich zodpovězením nehrozila respondentům žádná újma. K respondentům bylo přistupováno čestně a nebyli vystaveni klamným informacím.

6. SOUBOR

6.1 Popis souboru

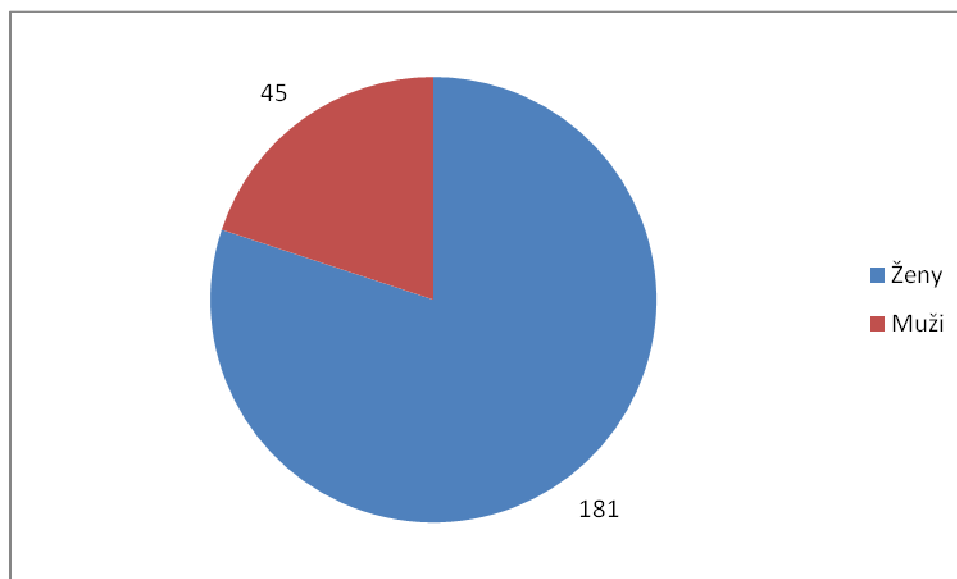
Do výzkumu se zapojilo celkem 227 osob, pro neúplné vyplnění byl jeden dotazník vyřazen, celkem jich tedy bylo zpracováno 226. Mohli se zúčastnit lidé ve věkovém rozmezí 20-59. Jiná omezení nebyla stanovena. Největší podíl v zastoupení měly osoby z nejnižší věkové kategorie 20 - 29 let – celkem 166. Z hlediska bydliště nejvíce osob pocházelo z Královéhradeckého kraje, následoval kraj Moravskoslezský a Jihomoravský.

Graf 1: Věkové rozložení zkoumaného souboru

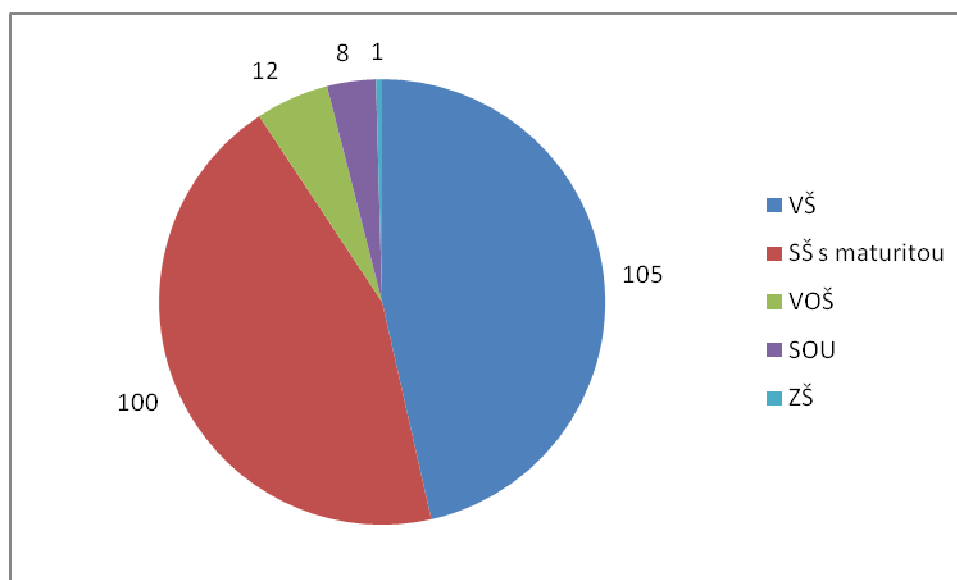
Co se týče pohlaví, pracovalo se s odpověďmi od 181 respondentek a 45 respondentů.

Graf 2: Rozdělení souboru podle pohlaví

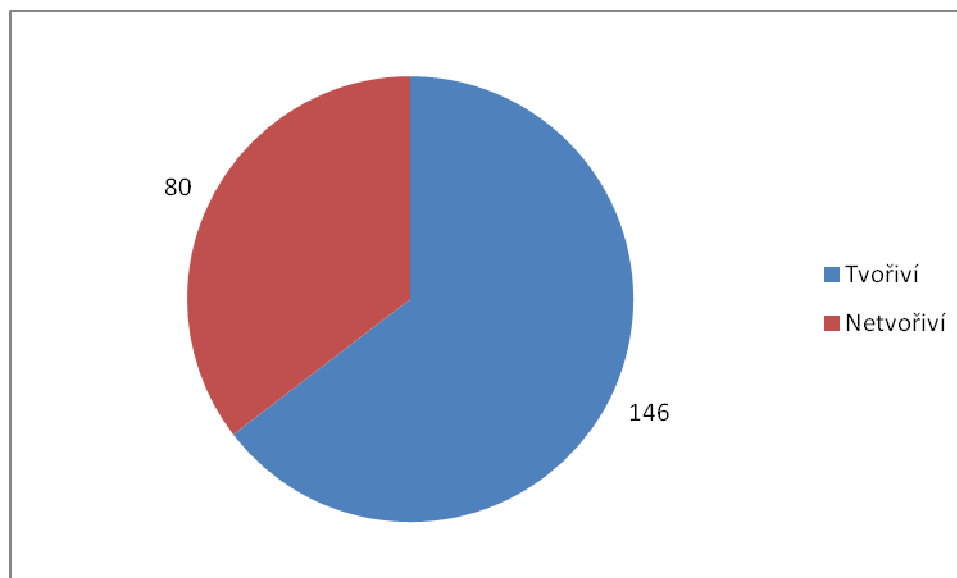
Téměř polovina osob – 46 % má dokončené vysokoškolské vzdělání, na druhém místě se s 44 % umístilo středoškolské s maturitou. Ostatní osoby byly rozděleny mezi zbývající možnosti.

Graf 3: Rozdělení souboru podle nejvyššího dosaženého vzdělání

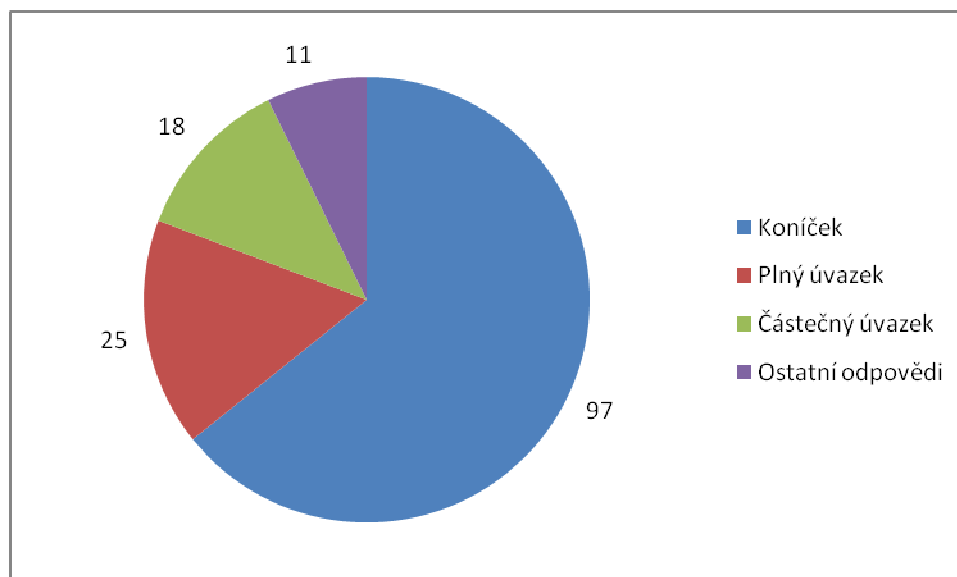

Za důležitou charakteristiku bylo považováno rozdělení respondentů na tvořivé a netvořivé. Do první skupiny spadá 146 osob, do druhé 80. Především příslušníci kreativní skupiny měli následně odpovědět na to, v jaké míře se tvorbě věnují. Největší část pojmá tvorbu jako zájmovou činnost ve svém volném čase.

Graf 4: Rozdělení souboru podle tvořivosti

Graf 5: Rozdělení souboru podle míry věnování se tvorbě

Možnost vytvořit vlastní odpověď využilo 11 osob a patřilo mezi ně například: „*tvorba mě neživí, ale pracuji na tom,*“ „*je to koníček a zároveň tvořím s dětmi i dospělými v rámci zaměstnání,*“ „*tvorba je mým životním posláním, ale žádné pravidelné peníze z ní*

nemám,“ „v každodenních maličkostech“ nebo „tvorbě, tvoření se věnuji ve volném čase i v rámci profese. Ve své práci se ale v současnosti zaměřuji na tvůrčí proces, ne k vytváření díla a jeho následné prezentaci.“

6.2 Průběh výzkumu, metody sběru dat

Výzkum probíhal internetovou formou na serveru vyplnto.cz od 3. do 22. prosince roku 2012. Dotazník nebyl přístupný pro širokou veřejnost. Odkaz na něj se šířil pomocí emailů a umístění na sociální síti nebo jiných internetových stránkách. Nebyl kladen požadavek na reprezentativnost souboru.

Metody výběru respondentů promítající do výzkumu byly následující:

- metoda samovýběru nebo také příležitostného výběru - spočívá v dobrovolnosti a ochotě se stát účastníkem výzkumu. Je předložena možnost účasti a podle vlastního zvážení se tak stane nebo nestane. (Miovský, 2006) Dochází však k riziku, že zkoumaný vzorek nebude reprezentativní, spoléháme se na dostupné zdroje. Svě místo má tento typ výběru především v pilotních studiích, jejichž pomocí připravuje půdu pro další, podrobnější bádání. (Ferjenčík, 2010)
- metoda záměrného – účelového výběru, ve kterém si vyhledáváme účastníky podle předem stanovených kritérií. (Miovský, 2006) Do výzkumu jsem se snažila zapojit především osoby, které se aktivně věnují tvorbě. Vzhledem k tomu, že se mezi nimi dlouhodobě pohybují, myslím, že bylo snazší je pro vyplnění dotazníku získat, než kdybych mezi nimi neměla žádné kontakty a vyhledávala je jiným způsobem,
- výběr respondentů metodou sněhové koule – spojuje v sobě prvky předchozí metody s prostým náhodným či kterýmkoliv jiným výběrem. Předpokladem je první skupina osob zapojena do výzkumu, jejíž členové jsou prostředníky pro kontakty s dalšími možnými respondenty. (Miovský, 2006)

Mnou oslovení lidé přizvali k účasti na výzkumu své přátelé a známé a ti tento postup také opakovali.

Účast na výzkumu byla pro všechny podílející se dobrovolná, nemotivována finanční ani jinou odměnou. Průměrná doba vyplňování byla přibližně 10 minut. návratnost daná poměrem zobrazení internetové stránky s dotazníkem a jeho následným vyplněním byla 66,7%. 77,5% účastníků se k dotazníku dostalo prostřednictvím sociální sítě.

7. VÝSLEDKY

7.1 Testová reliabilita dotazníků CAQ a BPQ

Testová reliabilita neboli spolehlivost je známkou toho, že metoda měří to, k čemu byla vytvořena. K ověření, jaké reliability dosahují oba dotazníky zahrnuté ve výzkumu, bylo vypočteno jejich Cronbachovo alfa. Tento koeficient nabývá hodnot od 0 do 1, čím je dosažená hodnota vyšší, tím je metoda spolehlivější. (Hrach, Mihola, 2005)

Z následujících tabulek vyplývá, že použité metody vykazují dobrou spolehlivost a jsou pro tento výzkum použitelné.

Tabulka 1: Testová reliabilita dotazníku CAQ

Cronbachovo alfa	N
0,748	226

Tabulka 2: Testová reliabilita dotazníku BPQ

Cronbachovo alfa	N
0,731	226

7.2 Vyhodnocení dotazníku kreativního úspěchu

Protože tento dotazník není u nás k výzkumným účelům používán, dovolím si některé z výsledků přednést podrobněji.

Dotazník byl vyhodnocen u všech 226 osob.

Tabulka 3: Přehled výsledků dotazníku CAQ

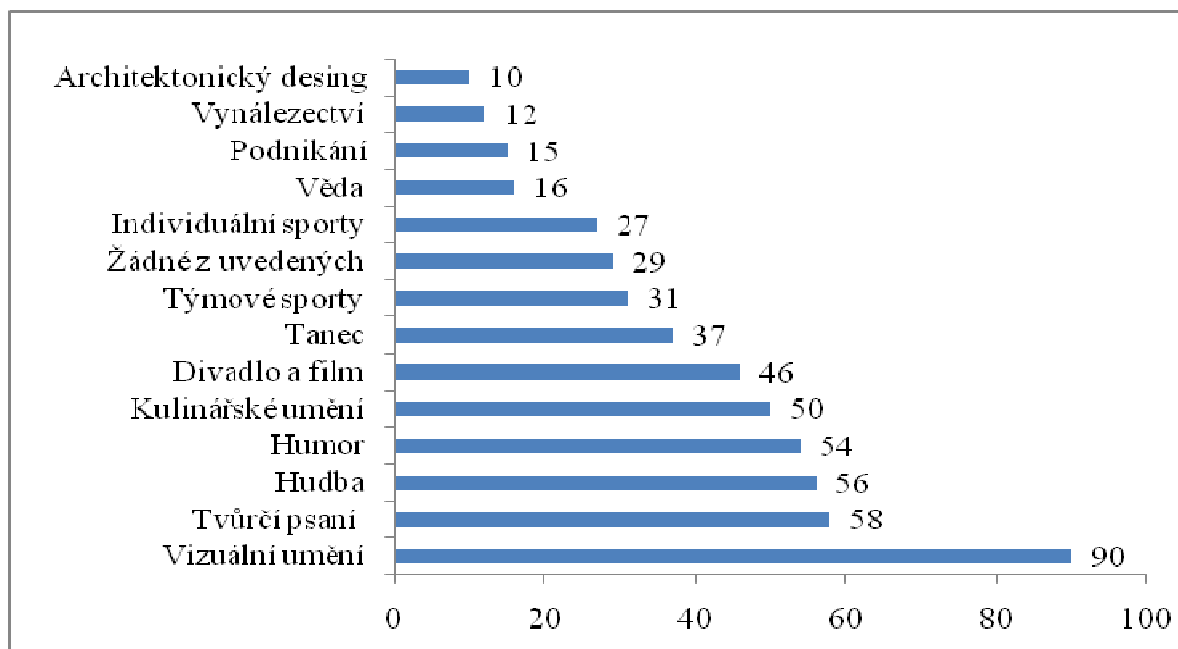
	N	Bodové minimum	Bodové maximum	Průměr	SD
Celkem	226	0	69	9,07	10,18
Muži	45	0	45	11,56	11,33
Ženy	181	0	69	8,45	9,80

Tabulka 4: Frekvenční tabulka bodového zisku v dotazníku CAQ

CAQ	f
0 – 5	114
6 – 10	47
11 – 15	22
16 – 20	18
21 – 25	5
26 – 30	10
31 - 35	5
40 - 49	3
50 - 69	2
Σ	226

První položka dotazníku hledá odpověď na to, v jakém odvětví se cítí být respondent tvořivější než průměrný člověk, odpovědi byly následující:

Graf 6: Rozdělení souboru podle odvětví tvorby

Následovalo deset okruhů tvorby, ve kterých lidé odpovídali dle zkušenosti s daným odvětvím. Pokud žádné zkušenosti neměli, označili tuto možnost a přešli na další okruh.

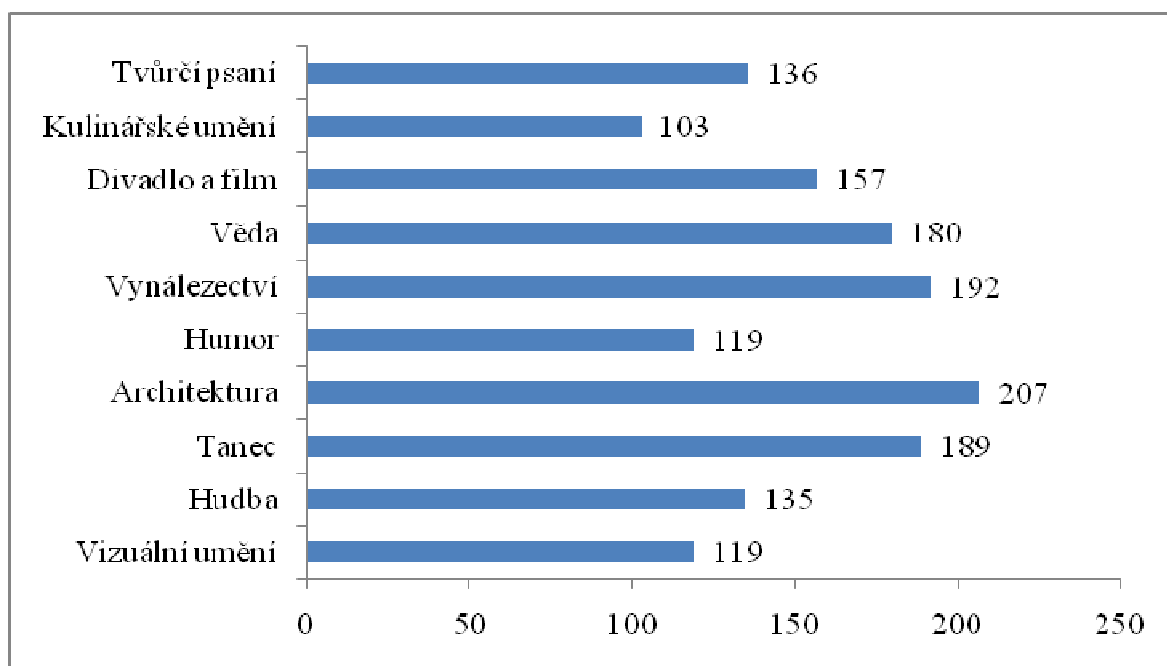
Průměrný bodový zisk a další parametry u jednotlivých okruhů jsou následující:

Tabulka 5: Výsledky jednotlivých okruhů tvorby

	N	Průměr	Minimum	Maximum	SD
Výtvarné umění	226	2,91	0	28	5,36
Hudba	226	1,01	0	16	2,47
Tanec	226	0,32	0	10	1,25
Architektura	226	0,17	0	10	1,02
Tvůrčí psaní	226	1,43	0	36	3,88
Humor	226	0,70	0	10	1,25
Vynálezectví	226	0,31	0	12	1,17
Věda	226	0,60	0	18	1,99
Divadlo a film	226	0,79	0	11	1,93
Kulinářské umění	226	0,65	0	15	1,12

Položka „*Nemám v této oblasti žádné vzdělání nebo zřetelný talent*“, se u všech oblastí – kromě kulinářského umění - ukázala být nejčtenější. Můžeme tedy vidět, že nejméně zkušeností měli osoby zúčastněné ve výzkumu s oblastí Architektury a naopak nejvíce s Kulinářským uměním.

Graf 7: Četnostní zastoupení nejfrekventovanější položky u každého okruhu tvorby

7.3 Vyhodnocení osobnostního dotazníku hranic

V této kapitole přináším krátké seznámení se základními výsledky osobnostního dotazníku hranic BPQ. Jsou přehledně uspořádány v tabulkách.

Tabulka 6: Přehled výsledků dotazníku BPQ

	N	Minimum	Maximum	Průměr	SD
Celkem	226	22	73	46,57	8,84
Muži	45	22	61	43,91	8,11
Ženy	181	22	73	47,23	8,91

Tabulka 7: Frekvenční tabulka bodového zisku v dotazníku BPQ

BPQ	F
20 – 24	2
25 – 29	3
30 – 34	13
35 – 39	32
40 – 44	43
45 – 49	49
50 – 54	40
55 – 59	28
60 – 64	10
65 - 69	5
70 - 74	1
Σ	226

7.4 Výpočty

Prvním úkolem, který byl řešen pomocí Spearmanova korelačního koeficientu R, bylo zjistit, zda existuje korelace mezi kreativitou a silou hranic v mysli. Výchozím předpokladem – postulovaným na základě Hartmannových zjištění - bylo, že se tento vztah potvrdí. (Hartmann, 1991) Ve statistickém programu byla porovnána data od všech respondentů – N = 226. Pracovalo se s hrubými skóry z dotazníku kreativního úspěchu (CAQ) a z osobnostního dotazníku hranic (BPQ).

Tabulka 8: Korelace mezi dotazníky BPQ a CAQ

BPQ + CAQ	N	R	p-hodnota
	226	0,376598***	0,001

Vysvětlivky: *** - korelace je významná na hladině $\alpha = 0,001$.

Z tabulky je patrné, že existuje korelace mezi kreativitou a hranicemi v mysli. Výsledek R = 0,38 nepatří k nejvyšším, ale projevil se jako vysoce signifikantní na hladině $p < 0,001$.

Následovala série výpočtů prostřednictvím Mann – Whitneyova U testu. Nejprve bylo ověřováno, zda se tvořiví a netvořiví jedinci liší silou hranic v mysli. Ve výzkumu Bealové před lety vyšlo, že osoby, jež se aktivně věnují tvorbě, vykazují tenčí hranice. (Bealová, 1988)

Za tímto účelem byl soubor osob rozdělen na tvořivé a netvořivé, četnosti jsou, spolu s průměrnou hodnotou hranic v mysli, zobrazeny v tabulce:

Tabulka 9: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic mezi tvořivými a netvořivými jedinci

	N	Průměrná hodnota BPQ
Tvořiví	146	48,52
Netvořiví	80	43,01

Statistický výpočet vykázal tyto hodnoty:

Tabulka 10: Rozdíly mezi tvořivými a netvořivými jedinci v síle hranic v jejich mysli

Součet pořadí tvořiví	Součet pořadí netvořiví	U	Z	p-hodnota	N tvořiví	N netvořiví
18 709,50	6 941,50	3 701,500	4,552063***	0,000005	146	80

Vysvětlivky: *** - výsledek je významný na hladině $\alpha = 0,001$.

Projevil se vysoce signifikantní rozdíl mezi tím, zda se osoby považují za tvořivé a tím, jaké hranice v mysli vykazují. Tvořivost je tedy rozhodným faktorem při posuzování síly hranic. Z průměrných hodnot a znalosti faktu, že čím vyšší získané skóre, tím tenčí hranice, je možné usuzovat, že tvořivé osoby jsou obdařeny slabšími hranicemi v mysli, než druhá skupina.

Z téhož výzkumu dostal základ i další výpočet, který se snaží zjistit, zda se projeví rozdíl v síle hranic v mysli mezi těmi, kteří se věnují vizuálnímu umění a ostatními respondenty. Tenčí hranice by měla mít první skupina. (Bealová, 1988)

Soubor byl rozdělen podle dotazníku kreativního úspěchu. Pokud byla osoba bodově ohodnocena v oblasti vizuálního umění, spadala do první skupiny. Druhou skupinu tvořili všichni ostatní, bez ohledu na to, jestli tvoří nebo netvoří.

Tabulka 11: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi jedinci věnujícími se vizuálnímu umění a ostatními respondenty

	N	Průměrná hodnota BPQ
Vizuální umění	93	49,04
Ostatní	133	44,84

Mann Whitneyovým U testem bylo provedeno srovnání skupin s následujícími výslednými hodnotami:

Tabulka 12: Rozdíly mezi jedinci věnujícími se vizuálnímu umění a ostatními respondenty v síle hranic v jejich mysli

Součet pořadí vizuální umění	Součet pořadí ostatní	U	Z	p-hodnota	N vizuální	N ostatní
12219,00	13432,00	4521,00	3,440701***	0,000580	93	133

Vysvětlivky: *** - výsledek je významný na hladině $\alpha = 0,001$.

Mezi zahrnutými skupinami je vysoce signifikantní rozdíl mezi tím, jestli se věnují vizuálnímu umění nebo nikoliv. Vizuální umění ovlivňuje sílu hranic v mysli. Navíc se podle průměrných hodnot potvrzuje předpoklad tenčích hranic u těch, kteří se věnují malířství, sochařství a dalším oborům spadajícím pod vizuální oblast.

Stejným způsobem proběhl, pouze se záměnou vizuálního umění za hudbu, další statistický výpočet.

Tabulky nabízejí ucelený přehled:

Tabulka 13: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi jedinci věnujícími se hudbě a ostatními respondenty

	N	Průměrná hodnota BPQ
Hudba	50	45,62
Ostatní	176	46,84

Tabulka 14: Rozdíly mezi jedinci věnujícími se hudbě a ostatními respondenty v síle hranic v jejich mysli

Součet pořadí hudba	Součet pořadí ostatní	U	Z	p-hodnota	N hudba	N ostatní
5273,50	20377,50	3998,50	0,983615	0,325306	50	176

Tentokrát se ale žádný rozdíl neprojevil. Výsledná hodnota není statisticky významná. Průměrné hodnoty jsou si velmi podobné a zdá se tedy, že hudba neovlivňuje, jestli je člověk nositelem tenkých nebo silných hranic.

Dalším zkoumaným předpokladem bylo ověření souvislosti mezi hranicemi v mysli, tvořivostí a věkem. Jak bylo uvedeno v teoretické části diplomové práce, mladí tvořiví lidé mají tenčí hranice. S přibývajícím věkem sílí. (Bealová, 1988)

Participantů byli nejprve rozděleni podle toho, jestli tvoří nebo. Skupina tvořivých ještě podle věku. Pracovalo se tedy se skupinami mladší/tvořiví a starší/tvořiví. Do mladší věkové skupiny byli zařazeni ti ve věkové kategorii 20 až 29 let, starší zahrnovala všechny zbývající – mezi 30 až 59 lety.

Tabulka 15: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi mladšími a staršími tvořivými jedinci

	N	Průměrná hodnota BPQ
Mladší tvořiví	100	47,80
Starší tvořiví	46	50,09

K porovnání skupin byl použit Mann Whitneyův U test:

Tabulka 16: Rozdíly mezi mladšími a staršími tvořivými jedinci v síle hranic v jejich mysli

Součet pořadí mladší	Součet pořadí starší	U	Z	p-hodnota	N mladší	N starší
6990,00	3741,00	1940,00	-1,51614	0,129484	100	46

Neprojevil se statisticky významný rozdíl mezi mladší a starší věkovou skupinou tvořivých osob. Věk v tomto souboru nemá vliv na sílu hranic v mysli.

Pro zajímavost jsem provedla stejné porovnání mezi mladší skupinou zúčastněných (N = 166) a staršími (N = 60) bez rozlišení toho, zda se považují za tvořivé a ani tam se statisticky významný rozdíl v síle hranic nepotvrdil.

Posledním úkolem bylo zjistit, jestli se rozdíl v hranicích v mysli projeví mezi muži a ženami. Podle Hartmanna jsou ženy nositelkami tenčích hranic. Soubor byl rozdělen podle pohlaví a porovnán pomocí Mann Whitneyova U testu.

Tabulka 17: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi muži a ženami

	N	Průměrná hodnota BPQ
Muži	45	43,91
Ženy	181	47,23

Tabulka 18: Rozdíly mezi muži a ženami v síle hranic v jejich mysli

Součet pořadí ženy	Součet pořadí muži	U	Z	p-hodnota	N ženy	N muži
21446,00	4205,00	3170,00	2,299763*	0,021462	181	45

Vysvětlivky: * - výsledek je významný na hladině $\alpha = 0,05$.

Mezi muži a ženami se projevily statisticky významné rozdíly. Průměrné skóre u mužů je nižší. Můžeme usuzovat, že jejich hranice jsou v souladu s předpokladem silnější.

Na základě tohoto výsledku byly do výzkumu, oproti původnímu plánu, přidány následující dvě výzkumné otázky.

Výzkumná otázka VO1

VO1: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi ženami, které se věnují/nevěnují tvorbě?

Pro zodpovězení této otázky byl vzorek žen zapojený do výzkumu rozdělen podle toho, zda se respondentka považovala za kreativní nebo ne. K porovnání byl využit Mann Whitneyův U test. Výsledek je signifikantní na hladině $\alpha = 0,001$.

Tabulka 20 naznačuje, že rozdíl mezi těmito ženami existuje. Odpověď na VO1 zní následovně: **projevily se statisticky významné rozdíly v síle hranic v mysli mezi**

tvořivými a netvořivými ženami. Průměrná dosažená hodnota v dotazníku BPQ je u tvořivých žen výrazně vyšší a můžeme usuzovat, že tvořivost u žen ovlivňuje propustnost hranic v mysli.

Tabulka 19: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi tvořivými a netvořivými ženami

	N	Průměrná hodnota BPQ
Ženy tvořivé	117	49,44
Ženy netvořivé	64	43,20

Tabulka 20: Tabulka pro zodpovězení výzkumné otázky VO1

Součet pořadí ženy tvořivé	Součet pořadí ženy netvořivé	U	Z	p-hodnota	N ženy tvořivé	N ženy netvořivé
12159,50	4311,50	2231,50	4,490358***	0,000007	117	64

Vysvětlivky: *** - výsledek je významný na hladině $\alpha = 0,001$.

Výzkumná otázka VO2

VO2: Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi muži, kteří se věnují/nevěnují tvorbě?

Stejný postup byl aplikován i u mužského vzorku ve výzkumu. Zde se však rozdíl neprojevil. Závěr tedy zní: **Nebyl prokázán statisticky významný rozdíl mezi tvořivými a netvořivými muži v síle hranic v mysli.**

Pomocí Mann Whitneyova U testu byli porovnání muži tvořiví (N = 29) a netvořiví (N = 16). Výsledek nebyl statisticky významný na žádné z hladin významnosti.

Tabulka 21: Četnosti a průměrné hodnoty pro zkoumání rozdílů v síle hranic v mysli mezi tvořivými a netvořivými muži

	N	Průměrná hodnota BPQ
Muži tvořiví	29	44,83
Muži netvořiví	16	42,25

Tabulka 22: Tabulka pro zodpovězení výzkumné otázky VO2

Součet pořadí muži tvořiví	Součet pořadí muži netvořiví	U	Z	p-hodnota	N muži tvořiví	N muži netvořiví
713,5000	321,50	185,50	1,093454	0,274195	29	16

7.5 K platnosti hypotéz

Hypotézu H1: *Existuje statisticky významná korelace mezi propustností hranic, měřenou dotazníkem BPQ a mírou tvořivosti, měřenou dotazníkem CAQ, přijímáme.* Existuje nižší, však statisticky významná korelace mezi propustností hranic, měřenou dotazníkem BPQ a mírou tvořivosti, měřenou dotazníkem CAQ. Výsledek je signifikantní na hladině významnosti $\alpha = 0,001$.

Hypotézu H2: *Mezi skupinami tvořivých a netvořivých osob je statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli, přijímáme.* Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli mezi skupinou tvořivých a netvořivých. Výsledek je signifikantní na hladině významnosti $\alpha = 0,001$. Po srovnání průměrných hodnot můžeme předpokládat, že tenčí hranice jsou spojeny s tvořivostí.

Hypotézu H3: *U skupiny osob věnující se vizuálnímu umění je statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu, přijímáme.* Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli mezi skupinou osob věnující se vizuálnímu umění oproti ostatním skupinám ve výzkumu. Výsledek je signifikantní na

hladině významnosti $\alpha = 0,001$. Respondenti věnující se vizuálnímu umění mají průměrně slabší hranice v mysli než ostatní zúčastnění.

Hypotézu H4: *U skupiny osob věnující se hudbě je statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti ostatním skupinám zahrnutým ve výzkumu, zamítáme.* Nebyl prokázán signifikantní rozdíl mezi skupinou věnující se hudbě a ostatními skupinami. Hudba se v tomto výzkumu neprojevila jako ukazatel významně ovlivňující hranice v mysli.

Hypotézu H5: *U mladší věkové skupiny tvořivých osob je statisticky významný rozdíl v síle hranic v mysli oproti starším věkovým skupinám stejně založených osob, zamítáme.* Nebyl prokázán signifikantní rozdíl v síle hranic mezi skupinou mladších a starších tvořivých osob. Věk, oproti původnímu předpokladu, není faktorem určujícím dosaženou hodnotu v dotazníku hranic v mysli.

Hypotézu H6: *Existuje statisticky významný rozdíl v síle hranic mezi příslušníky mužského a ženského pohlaví, přijímáme.* Mezi muži a ženami je signifikantní rozdíl v síle hranic v mysli. Pohlaví je rozhodný faktor pro sílu hranic v mysli. Porovnáním průměrných hodnot je možné určit, že ženy mají slabší a muži silnější hranice.

8. DISKUZE

V této části práce budou předneseny problémy, se kterými jsem se během jejího vypracování, především z výzkumného hlediska, setkala. Problematika hranic v mysli je u nás nová. Mnoho poznatků o její souvislosti s tvořivostí neexistuje všeobecně. Ty stávající však vztah těchto dvou pojmů potvrzují a staly se tak základem pro vypracování výzkumu, pro volbu metod, formulaci hypotéz i výzkumných otázek. Vzhledem k nedostatku výzkumných zjištění, prostřednictvím nichž by mohla být získaná data srovnána, považuji svůj výzkum pouze za předběžný s nutností dalšího ověření.

Tvořivost se těší v posledních letech výzkumnému zájmu. Z hlediska psychologie, marketingu i dalších oborů. Hledají se cesty k jejímu rozvoji, stává se z ní fenomén. Na začátku úvah o tématu diplomové práce vyvstal úkol vyhledat dotazníkovou metodu, pomocí které by mohla být tvořivost zkoumána. Zde jsem narazila na první problém, v českých končinách jsem, kromě těch v populárních časopisech, neobjevila žádnou. V zahraničí je situace o něco lepší, ale ani tam jsem nenašla to, co zcela odpovídalo mé představě. Na prvopočátku jsem chtěla zkoumat osoby věnující se řemeslné tvorbě. Po usouzení, že by bylo třeba propojit kvalitativní a kvantitativní výzkum, jsem od záměru upustila, z více důvodů jsem si na něj netroufla. A i když je doporučeno používat osvědčené, vyzkoušené metody, zvolila jsem nedávno vzniklý dotazník, jehož statistické vlastnosti se zdály být uspokojivé.

Výzkumný soubor byl vybrán na základě dostupnosti, nemůže být pokládán za reprezentativní. Kromě minimálního nutného věku nebyly stanoveny žádné podmínky, které by bránily k účasti na výzkumu. Zúčastnit se tedy mohl téměř kdokoliv. Z jednoho dotazníku bylo patrné, že byl vyplňován záměrně nepatřičným způsobem. V dotazníku CAQ dosahoval výsledný skóre téměř maxima a v dotazníku hranic naopak minima. V ostatních případech již jsem tyto tendence nezaznamenala a zahrnuje je do statistického zpracování. V originálním americkém výzkumu byly studie prováděny na studentech a průměrné skóre se pohybovalo v různých studiích téže autorky okolo 14 bodů, se směrodatnou odchylkou přibližně 11 (Carsonová, 2005) V tomto výzkumu byl průměrný výsledek nižší – 9,07, směrodatná odchylka dosáhla hodnoty 10,18. Nakolik je možné tyto dva soubory srovnávat zůstává otázkou. Pole respondentů byla značně odlišná, ve vztahu k věku i dalším charakteristikám, můžeme uvažovat také o vlivu kulturního zázemí, o podněcování tvořivosti v českém a americkém prostředí. I o tom, zda je dotazník

kreativního úspěchu vůbec aplikovatelný na českou společnost. Především u vysoce bodově hodnocených otázek, které zjišťují, jestli byla tvorba dané osoby zmíněna v publikacích, s rozlišením na místní a národní. Spatřuji rozdíl v tom, jestli se národní publikace týká České republiky nebo celých Spojených států amerických. Ale i v originálním výzkumu se jedná o položky, za něž získalo bodové ohodnocení nejméně osob. Je možno se přiklonit k názoru, že kdyby byl proveden plošnější výzkum v naší zemi, metoda by dosáhla spolehlivých výsledků, jež by přinesly srovnatelnější podloží pro porovnání v mé práci.

Jedním ze základních cílů výzkumu bylo ověření vztahu mezi tvořivostí a hranicemi v mysli. Zde považuji za velký nedostatek, že jsem nebyla schopna dohledat původní výzkum Bealové. Jedná se o její disertační práci, kterou se mi nepodařilo naleznout v internetových databázích ani na jiných místech. Musela jsem se tedy spokojit s jejími výzkumnými závěry, které ve své knize uvedl Hartmann (1991). Vzhledem k tomu, že byly popsány jen slovně a také byly použity jiné metody pro srovnání tvořivosti a hranic v mysli, můžeme se ke zjištění spíše jen přiklonit, než je s určitostí potvrdit.

Korelace mezi dvěma dotazníky dosáhla hodnoty Spearmanova $R = 0,377^{***}$. Ačkoliv není nejvyšší, ukazuje na pozitivní souvislost mezi kreativitou a hranicemi v mysli, což odpovídá původním Hartmannovým poznatkům. (Hartmann, 1991)

Vyplývá to též z logiky věci, když zvážíme osobnostní charakteristiky kreativních jedinců a porovnáme je s vlastnostmi popisovanými u silných či slabých hranic v mysli, zjistíme, že se v některých částech shodují a měly by souviset. Dalším potvrzujícím zjištěním bylo porovnání tvořivých a netvořivých osob. Výsledné Z skóre Mann Whitneyova U-testu dosáhlo vysoce signifikantní hodnoty na hladině významnosti $p < 0,001$. Po porovnání dalších parametrů je možné považovat tvořivé osoby za ty, jejichž hranice v mysli jsou v průměru tenčí. Pro tvořivé osoby jsou tenké hranice spíše dobrou vlastností. Naznačují větší otevřenost, citlivost, vnímavost, dovednost nazírat na skutečnost z mnoha stran a své pocity přenášet do svých děl. Nazírat na konečný výsledek – vlastní i jiných tvůrců – v barvitějších kategoriích než je vymezeno slovy hezké či ošklivé. Tenké hranice v sobě zároveň nesou riziko, přílišná citlivost může vést k zahlcení, k neschopnosti vše přicházející zpracovat, zvládnout neúspěch, čelit kritice a nepochopení okolí. Z historie známe mnohé případy umělců, kteří se pohybovali na hraně šílenství. Můžeme se sice jen domnívat, zda v těchto případech existuje spojitost s hranicemi v mysli a bez podrobného prozkoumání není možné činit závěry, z prvního pohledu by však souvislost objevena být mohla.

Původní výzkumy přinesly informaci, že tenké hranice se s větší pravděpodobností vyskytnou u osob věnujících se hudbě nebo vizuálnímu umění. (Bealová, 1988)

Zde se potvrdila pouze oblast vizuálního umění. Bylo to také odvětví, jemuž se ve výzkumu věnovalo největší množství osob. Byla zjištěna vysoká souvislost $p < 0,001$ mezi vizuálním uměním a hranicemi v mysli. Průměrné skóre v dotazníku hranic bylo o pět bodů vyšší než u zbývajících osob. Tento druh umění, pod které spadá např. malířství, sochařství, umělecké fotografování, se jeví být dobrým indikátorem pro rozlišení síly hranic. U hudby už tomu tak nebylo. Průměrné skóre se nelišilo od průměru ostatních zúčastněných a i četnost osob věnující se hudbě byla v souboru nižší. Bylo by vhodné zaměřit se na skupinu profesionálních hudebníků a i v souboru osob náležejícím k vizuálnímu umění lépe diferencovat jednotlivá odvětví. Zjištění, které z nich má největší vliv na sílu hranic v mysli, by mohlo být velmi zajímavé.

Věk se oproti původnímu očekávání neprojevil jako faktor významný u tvořivých osob pro hranice v mysli. Podle Hartmanna a Bealové mladší tvořiví lidé oplývají tenčími hranicemi, které s postupem věku a nabýváním zkušeností sílí. Chybu však spatřuji na své straně, protože bych již nevolila v úvodní části dotazníku tak široké věkové kategorie, ale naopak bych nechala respondenty vypsát jejich přesný věk a s ním dále pracovala. Deset let je příliš dlouhé věkové období, kdy se mnohé mění a zahrnout osoby ve věku dvacet až dvacet devět (stejně tak v dalších letech) do stejné skupiny nepovažuji za nejšťastnější a možná by bylo dosaženo zcela jiných výsledků. Mezi mladšími tvořivými a staršími tvořivými, následně mezi mladšími a staršími všeobecně, tedy nebyl objeven významný rozdíl v propustnosti hranic v mysli.

Jinak tomu bylo u pohlaví, které se jako významný indikátor projevilo. Muži skórují průměrně o téměř tři a půl bodu níže než ženy, jejich hranice se jeví být silnější a to s významností $p = 0,021$. Rozdíl mezi pohlavími je v souladu se zahraničními výzkumy. Ženy zpravidla oplývají větší citlivostí a otevřeností než muži a jejich hranice by měly být tenčí. Potvrzení daného předpokladu, bylo spolu s pozitivní korelací tvořivosti a hranic v mysli, motivem pro bližší prozkoumání této oblasti. Zajímalo mne, zda budou hranice slabší u tvořivých žen oproti netvořivým ženám a u tvořivých mužů oproti netvořivým mužům. U žen tomu tak zřejmě skutečně je, rozdíl je určen hladinou významnosti $p < 0,001$. U mužů nikoliv, rozdíl se nepotvrdil. Můžeme uvažovat o vlivu velikosti zkoumaného vzorku, také o tom, že muži inklinují k jiným oblastem tvorby než ženy, možná disponují jinými zdroji motivace k tvorbě, jinou inspirací. Zde se však pohybují v oblasti spekulací a vycházím ze svých pocitů, které mám s touto oblastí spojeny.

Po ukončení svého výzkumného šetření vím, že obsahuje mnohé nedostatky a v případě lze předpokládat existenci jiných výzkumných výstupů, alespoň v některých oblastech. Čímž zároveň nabízím i další výzkumné směřování. Protože shledávám, že výzkum vztahu kreativity a hranic v mysli je na samém začátku, každé výzkumné snažení je možno vnímat pozitivně, nikoliv však s definitivní platností. Je třeba prozkoumávat, potvrzovat, vyvracet, stavět teoretický rámec a hledat, jaký způsob je pro zjištění úrovně tvořivosti v tomto vztahu nejvhodnější. Přínosné by bylo zapojit i další metody, osobnostní testy, dotazníky věnující se jiným oblastem, které by pomohly postihnout širší vztahy. Nebylo by na škodu zaměřit se na konkrétní okruh tvorby a pomocí rozhovorů a jiných kvalitativních metod rozpoznat rozdíly, které jsou v něm obsaženy. Jak bylo zmíněno, např. vizuální umění zahrnuje několik odlišných odvětví a můžeme se jen domnívat, zda hranice v mysli ovlivňují všechny stejným podílem.

Věřím, že se koncept hranic v mysli zařadí do povědomí českých odborníků, považují jej za užitečný prostředek k obohacení současného pohledu na člověka. Téma kreativity by, vzhledem k provázanosti pojmů, přišlo ruku v ruce.

9. ZÁVĚRY

Mezi cíle, kterých měla tato práce dosáhnout, bylo zahrnuto prozkoumání rozdílů mezi tvořivými a netvořivými lidmi, skupinami různého věku a pohlaví, různými druhy tvorby. K dosažení cílů byly použity ze zahraničí převzaté dotazníkové metody – Dotazník kreativního úspěchu a Osobnostní dotazník hranic. Byla vyhodnocena data od 226 osob – 181 žen a 45 mužů.

Na základě hypotéz a podle nich vytvořeného statistického zpracování výsledky shrnuji následovně:

1. Existuje statisticky významný vztah mezi propustností hranic v mysli a mírou tvořivosti. Tvořivé osoby skórují v průměru o několik bodů výše, to znamená, že jejich hranice jsou tenčí. Vlastnosti náležející takovým osobám, můžeme popisovat termíny citlivost, vnímavost, propojenost myšlenek a pocitů, hravost, citová angažovanost ve vztazích.
2. Vizuální umění se ukazuje s větší pravděpodobností jako faktor, který má vliv na propustnost hranic v mysli. Osoby aktivně činné ve vizuální tvorbě dosahují vysoce signifikantního rozdílu v síle hranic oproti ostatním respondentům. Jejich hranice jsou v průměru slabší.
3. Věk se v tomto výzkumu neprojevil jako činitel jakkoliv ovlivňující hranice v mysli. A to ani při prvotním diferencování na mladší a starší tvořivé osoby, ani při následném porovnání mladších a starších respondentů všeobecně.
4. Rozdělení souboru podle pohlaví přineslo očekávané výsledky. Potvrdil se rozdíl v síle hranic mezi muži a ženami. Mezi skupinami je statisticky významný rozdíl v propustnosti hranic. Muži vykazují v průměru silnější hranice, ženy slabší. Následným porovnáním tvořivých a netvořivých žen byl objeven rozdíl i mezi těmito skupinami. A to směrem ke slabším hranicím u tvořivých žen. U skupiny mužů proběhlo stejné porovnání, ale nepřineslo statisticky významné hodnoty.

10. SOUHRN

Tvořivost je stará jako lidstvo samo, mnohdy lidem pomáhala přežít, adaptovat se na přicházející životní změny. Stala se prostředkem obživy, zdrojem radosti i stylem života. Ačkoliv si to někdy neuvědomujeme, každou vteřinou tvoříme osobní veledíla, naše životy. Protože je pro mne tvorba v posledních letech velmi aktuální, rozhodla jsem se jí věnovat tuto práci, s vědomím, že nepostihnu vše, ale vyberu si témata blízká mému založení. Rozhodla jsem se ji zkoumat ve vztahu k hranicím mysli, jelikož je považuji za přínosné a ještě tolik neprozkoumané téma, které by mohlo přinést obohacující poznatky.

Tvořivost je komplexní jev daný výsledkem spolupráce více vlastností osobnosti, přináší něco jedinečné, nové a užitečné. Má své pozitivní i negativní stránky, své nepopíratelné klady i nebezpečná rizika. Různí autoři přinesli různé definice i dělení, snaží se postihnout motivy k tvorbě, podmínky, za nichž se nejlépe daří jejímu rozvoji. Setkáváme se s množstvím literatury, která nám radí, co dělat, abychom byli úspěšnější a tvořivější. Pohled psychologů na podstatu tvorby není jednotný. Pro Freuda byla cestou k překonání traumatu a zpracování nenaplněných tužeb, Maslow v ní viděl způsob seberealizace. Kreativní osobnosti v sobě zahrnují v jedné chvíli protipóly mnoha vlastností, potřebují vzrušení i ticho, jsou skromní i hrdí, extravertní i introvertní. Vše se mění v závislosti na situaci a prostředí.

V dnešní době tvorba nabízí vítanou změnu, možnost na chvíli utéct od přetechnizované společnosti směrem k sobě, do svého nitra, najít smysl života. Tvořivé osoby mají příležitost zakoušet stav plynutí, naprostého ponoření se do činnosti, kdy se ztrácí vědomí prostoru a času. Je prokázáno, že čím častěji dochází k prožitku tohoto pocitu, tím vyšší je i prožívané štěstí. Nutno podotknout, že se tento pocit neváže pouze na tvorbu, ale při správném nastavení se může objevit při jakékoliv aktivitě. Směrodatný je způsob vykonávání činnosti, nikoliv její druh.

Psychologickému zájmu se kreativita těší několik posledních desítek let, stále panuje metodologická i teoretická nejednoznačnost a teprve se hledají způsoby pro kvalitní výzkumy. Psychologové neměli z více důvodů k tvořivosti důvěru, například pro nesnadnost zachycení jejích kritérií. Nejprve byla zkoumána retrospektivně - pomocí rozboru osobností zemřelých umělců, postupem času vznikaly první diagnostické metody použitelné u žijících osob.

Hranice v mysli jako první zkoumal Ernest Hartmann. Základ pro další práci mu poskytlo dlouhodobé setkávání se s lidmi, kteří trpěli nočními můrami. Shledal u nich podobné osobnostní charakteristiky, které zahrnul do pojmu tenké hranice v mysli. Tento typ hranic je spojen s vlastnostmi jako vysoká citlivost, tvořivost, empatie, obrazotvornost, otevřenost, zranitelnost. Naproti tomu lidé se silnými hranicemi jsou charakterizováni jako ti racionální, dobře adaptovaní, vyžadující strukturovanost a zachovávání pořádku, rezervovaní. V kterékoliv oblasti života nalezneme mezi lidmi s tenkými a silnými hranicemi rozdíly. Jen málo z nás však dosahuje extrémních hodnot, mnohem častěji se pohybujeme okolo středu a charakteristiky obou pólů jsou v nás promíchány. Síla hranic nabývá robustnosti s přibývajícím věkem. Lidé ztrácejí spontaneitu, dětský pohled na svět, jsou zkušenější, hůře se přizpůsobují změnám. Neplatí to u všech, někteří naopak v dospělosti dosáhnou ztenčení hranic. Ať je to tak či onak, platným závěrem je to, že hranice jsou v průběhu života proměnlivé, nejsou nám dány do vínku jako neměnná vlastnost.

Z nemnohých výzkumů, ve kterých jsou kreativita a hranice v mysli spojeny, vyplývá, že tvořiví lidé mají tenčí hranice. Studenti umění vykazali nejvýraznější rozdíly, jejich hranice byly nejslabší. Zvláště, pokud se věnovali malířství nebo sochařství, také se ukázalo, že jimi sněné sny jsou velmi detailní a rádi se věnují i snění dennímu. Rozdíly ve vnímání vytvořeného díla jsou též silou hranic ovlivněny. Osoby se silnými hranicemi posuzují tvorbu podle vytvořených měřítek, osoby s tenkými hranicemi se spoléhají na své pocity. Bylo by chybou se domnívat, že lidem se silnými hranicemi není vlastní tvořit. Naopak, jen tvoří jiným způsobem, přistupují k tvořivému aktu z jiné strany. Jejich díla jsou vytvářena s důrazem na praktičnost, zobrazení skutečnosti, tíhnou ke strukturovanosti, v literárním projevu se věnují románům, realistickým dějům.

Stěžejní částí této diplomové práce bylo vypracování kvantitativního výzkumu. Byl realizován během několika týdnů v prosinci loňského roku a celkem se pracovalo s daty od 226 osob ve věku mezi 20 a 59 lety. Respondentům byly předloženy dvě metody – Dotazník kreativního úspěchu a Osobnostní dotazník hranic. Obě jsou převzaty ze zahraničí a je třeba ještě dále prověřovat jejich aplikovatelnost na české prostředí. Porovnávala se skupina 146 tvořivých osob proti 80 netvořivým, 181 žen proti 45 mužům. Největší zastoupení měli lidé věnující se vizuálnímu umění. Na základě stanovených hypotéz a výzkumných otázek byly pomocí počítačového statistického programu provedeny výpočty, které přinesly méně i více očekávané výsledky. Projevila se přítomnost tenčích hranic u osob věnujících se tvorbě, u žen, následně u skupiny tvořivých

žen oproti netvořivým, u tvořivých jedinců věnujících se vizuálnímu umění. Tato zjištění odpovídala zahraničním poznatkům, i když je nebylo možné srovnat s přesnými daty, protože ta se nepodařilo sehnat. Naopak se nepotvrdil vliv hudby na hranice v mysli, rozdíl v síle hranic mezi tvořivými a netvořivými muži a ani věk v tomto souboru nebyl signifikantním ukazatelem.

Jedna ze závěrečných kapitol nabízí možnosti, kterým směrem se dále ubírat, upozorňuje na chyby, kterých se bylo dopuštěno, aby se jim v případných dalších výzkumech předešlo. Hranice v mysli i tvořivost jsou zajímavé pojmy, jejichž dalším propracováním a zkoumáním – dohromady i samostatně – by mohly být učiněny cenné závěry a podněty. Pro oblast vědy i život každého jednotlivce.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A LITERATURY

- Albert, R.S., & Runco, M.A.. History of Research on Creativity. (16 – 34) In Sternberg, R. (Eds.). *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Adler, A. (1999). *Porozumění životu*. Praha: Aurora.
- Arebladová, P. (2009). Panelová diskuze Kreativita, schopnosti a dovednosti. In: *Sborník odborných příspěvků Fórum pro kreativní Evropu*. 111 – 113. Praha: Institut umění. 41 - 49. Získáno 14. února 2013 <http://www.forumforcreativeeurope.cz/cs/Ke-stazeni>
- Aristoteles (1984). *Člověk a příroda*. Praha: Svoboda.
- Becker, M. (1995). Nineteenth century foundations of creativity research. *Creativity research journal*. 8,3, 219 - 229. Získáno 20. ledna 2013 z http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15326934crj0803_2
- Blažek, B., & Olmrová, J. (1985). *Krása a bolest: úloha tvořivosti, umění a hry v životě trpících a postižených*. Praha: Panorama.
- Brůhová, D, & Fischerová, T. (2012). *Nežít jen pro sebe*. Praha: Portál.
- Buzan, T. (2007). *Mentální mapování*. Praha: Portál.
- Cainová, S. (2012). *Ticho. Síla introvertů ve světě, který nikdy nepřestává mluvit*. Praha: Jan Melvil Publishing.
- Carson, S., Peterson, J.B., & Higgins, D.M. (2005). Reliability, Validity, and Factor Structure of the Creative Achievement Questionnaire. *Creativity Research Journal*. 17, 1, 37 – 50. Získáno 20. října 2012 z <http://www.psych.utoronto.ca/users/peterson/pdf/2005%20Carson%20S%20Peterson%20JB%20Higgins%20DM%20Reliability%20of%20CAQ%20Creat%20Res%200J%20proof.pdf>
- Coan, R. W. (1999). *Optimální osobnost a duševní zdraví*. Praha: Grada Publishing.
- Csikszentmihalyi, M. (1996). *The Creative Personality*. Získáno 20. října 2012 <http://innov2010.eu/article11.html>
- Csikszentmihalyi, M. (1996a). *Creativity: Flow and the psychology of discovery and invention*. New York: HarperCollins. Získáno 20. října 2012 z <http://ebookbrowse.com/creativity-flow-and-the-psychology-of-discovery-and-invention-doc-d24266201>

- Csikszentmihalyi, M. (1997). *Finding Flow: The Psychology of Engagement with Everyday Life*. New York: Basic Books. Získáno 20. října 2012 z http://www.google.cz/books?hl=cs&lr=&id=HBod-fUzmBcC&oi=fnd&pg=PP11&dq=Finding+Flow:+The+Psychology+of+Engagement+with+%09Everyday+Life.+New+York:+Basic+Books&ots=VZ9I0HwS0A&sig=HCYrDNQ_WB8grroYcctPg-8mn0M&redir_esc=y
- Csikszentmihalyi, M. (1997). Happiness and Creativity . *The Futurist*, 5, 8-12. Získáno 20. října 2012 z <http://www.questia.com/library/1G1-20227231/happiness-and-creativity-going-with-the-flow>
- Dacey, J. S., & Lennon, K. H. (2000). *Kreativita*. Praha: Grada Publishing.
- Drvota, S. (1977). *Osobnost a tvorba*. Praha: Avicenum.
- Gaarder, J. (1995). *Sofiin svět*. Praha: Albatros.
- Ericsson. K.A, Krampe, R., & Tesch-Römer, C. (1993). The Role of Deliberate Practice in the Acquisition of Expert Performance. *Psychological Review*, 100, 3, 363 – 406. Získáno 15. ledna 2013 z <https://syllabus.byu.edu/uploads/h52kB4gCLyQP.pdf>
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál.
- Florida, R. (2009). Teorie kreativní třídy. In: *Sborník odborných příspěvků Fórum pro kreativní Evropu*. Praha: Institut umění. 41 - 49. Získáno 14. února 2013 z <http://www.forumforcreativeeurope.cz/cs/Ke-stazeni>
- Frankl, V. E. (1996). *Lékařská péče o duši. Základy logoterapie a existenciální analýzy*. Brno: Cesta.
- Freud, S. (1923). *Das Ich und das Es*. Leipzig, Wien, Zürich: Internationaler psychoanalytischer Verlag.
- Freud, S. (1936). *Úvod do psychoanalýzy*. Praha: Julius Albert.
- Galton, F. (1874). *English men of science*. London: Macmillan. Získáno 27. ledna 2013 z <http://www.mugu.com/galton/books/men-science/pdf/galton-men-science-1up.pdf>
- Gino, F., & Ariely, D. (2011). The Dark Side of Creativity: Original Thinkers Can Be More Dishonest. *Journal of Personality and Social Psychology*. 102, 3, s. 445 – 459. doi: 10.1037/a0026406. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Glăveanu, V. P. (2012). Creativity and Folk Art: A Study of Creative Action in Traditional Craft. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*. Advance online publication. doi: 10.1037/a0029318. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Guilford, J. P. (1950). Creativity. *American Psychologist*. 5, 9, s. 444 – 454. doi: 10.1037/h0063487. Získáno z databáze EBSCOhost.

- Hartmann, E. (1991). *Boundaries in the mind: a new psychology of personality*. Basic Books.
- Hartmann, E., Harrison, R., & Zborowski, M. (2001). Boundaries in the Mind: Past Research and Future Directions. *North American Journal of Psychology*. 3, 3, s. 347-368. Získáno 5. prosince 2012 z http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=4&sqi=2&ved=0CEkQFjAD&url=http%3A%2F%2Fwww.tufts.edu%2F~ehartm01%2FBoundaries%2520and%2520Dreams06.doc&ei=Nm4vUdK2JYOYtAa_04C4BQ&usg=AFQjCNE_Ft2ZGc5CX5_FI66ix260GzUqjA&bvm=bv.43148975,bs.1,d.Yms
- Hartmann, E. (2011). *Boundaries: a new way to look at the world*. Summerland: CIRCC EverPress.
- Hartmann, E. (2011a). *The nature and functions of dreaming*. New York: Oxford University Press.
- Hiel, A., & Mervielde, I. (2004). Openness to Experience and Boundaries in the Mind: Relationships with Cultural and Economic Conservative Beliefs. *Journal of personality*. 72, 4, s. 659 – 686. doi: 10.1111/j.0022-3506.2004.00276.x. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Hlavsa, J. (1985). *Psychologické základy teorie tvorby*. Praha: Academia.
- Hrach, K. & Mihola, J. (2005). *Souhrnné ukazatele – poznámky k jejich určování*. Praha: Centrum ekonomických studií všem. Získáno 4. března 2013 z http://www.vsem.cz/data/data/ces-soubory/working-paper/gf_WPNo6.pdf
- Hyhlík, F., & Nakonečný, M. (1973). *Malá encyklopedie současné psychologie*. Praha: SPN.
- James, W. (2003). *Pragmatismus. Nové jméno pro staré způsoby myšlení*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Jung, C. G. (1995). *Člověk a duše*. Praha: Academia.
- Königová, M. (2007). *Tvořivost. Techniky a cvičení*. Praha: Grada Publishing.
- Kráčmarová, L. (2012). *Vybavování snů ve vztahu k některým osobnostním proměnným*. Nепublikovaná diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.
- Levin, R., Galin, J., & Zywiak, B. (1991). Nightmares, Boundaries, and Creativity. *Dreaming*. 1, 1, 63 – 74. doi: 10.1037/h0094318. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Lewin, K. (1936). *Principles of topological psychology*. New York, London: McGraw Hill.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being*. Princeton: Van Nostrand Reinhold.

- Mednick, S. (1962). The associative basis of the creative process. *Psychological Review*, 69, 220-232. Získáno 30. ledna 2013 z <http://web.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=71731b69-bfd3-4d21-80e9891a32ed9713%40sessionmgr113&vid=75&hid=124>
- Miejan, T. (2001). *The Cultural Creatives: An Interview with Paul Ray*. Získáno 1. března 2013 z <http://www.edgemagazine.net/2001/02/the-cultural-creatives-an-interview-with-paul-ray/>
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Moore, M. (2008). It's Simple: Flow to Health and Happiness. *Idea Fitness Journal*, 10, 87-89. Získáno 21. října 2012 z <http://www.ideafit.com/fitness-library/its-simple-flow-to-health-and-happiness>
- Odehnal, J., & Severová, M. (1986). *Obsah, struktura a psychické řízení lidské činnosti*. Praha: Univerzita Karlova.
- Petrová, A. (1999). *Tvořivost v teorii a praxi*. Praha: Vodnář.
- Piffer, D. (2012). Can creativity be measured? An attempt to clarify the notion of creativity and general directions for future research. *Thinking Skills and Creativity*, 7, 3, s. 258 – 264. doi: 10.1016/j.tsc.2012.04.009. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Plhánková, A. (2004). *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia.
- Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (2003). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Punch, K. F. (2008). *Základy kvantitativního šetření*. Praha: Portál.
- Reiterová, E. (2008). *Základy psychometrie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Reiterová, E. (2009). *Základy statistiky pro studenty psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Rogers, C. R. (1963). The concept of the fully functioning person. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 1, 1, 17 – 26. doi:10.1037/h0088567. Získáno z databáze EBSCOhost.
- Rogers, C. R. (1998). *Způsob bytí: klíčová témata humanistické psychologie z pohledu jejího zakladatele*. Praha: Portál.
- Ruisel, I. (2000). *Základy psychologie inteligence*. Praha: Portál.
- Ruiz, M. (2008). *Čtyři dohody – kniha moudrosti starých Tolteků*. Praha: Synergie.
- Ryhammar, L., & Brodin, C. (1999). Creativity Research: historical consideration and main lines of development. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 43, 3, s. 259 – 273. doi: 10.1080/0031383990430303. Získáno z databáze EBSCOhost.

- Schredl, M., Bocklage, A., Engelhardt, J. & Mingeback, T. (2009). Psychological Boundaries, Dream Recall, and Nightmare Frequency: A New Boundary Personality Questionnaire (BPQ). In *International Journal of Dream Research*. 1, 2, 12 – 19. Získáno 15. února 2013: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/ojs/index.php/IJoDR/article/view/162>
- Sternberg, R., & Lubart, T. (1999). The Concept of Creativity: Prospects and Paradigms. (3 – 15) In Sternberg, R. (Eds.). *Handbook of Creativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. (2001). *Úspěšná inteligence. Jak rozvíjet praktickou a tvůrčí inteligenci*. Praha: Grada Publishing.
- Šlédr, J. (1991). *Psychologie umění*. Praha: Karolinum.
- Terman, L. M. (1917). The intelligence quotient of Francis Galton in childhood. *American Journal of Psychology*. 28, 2, 209 – 215. Získáno 6. února 2013 z: <http://www.jstor.org/stable/1413721?seq=2>
- Wagner, G. (2009). Občanská společnost ve věku kreativity. In: *Sborník odborných příspěvků Fórum pro kreativní Evropu*. Praha: Institut umění. 71-72. Získáno 14. února 2013 z <http://www.forumforcreativeeurope.cz/cs/Ke-stazeni>
- Wertheimer, M. (1959). *Productive thinking*. New York: Harper and Brothers.

PŘÍLOHY

Seznam příloh

Příloha 1 – Formulář zadání diplomové práce

Příloha 2 – Abstrakt diplomové práce v českém a anglickém jazyce

Příloha 3 – Dotazník kreativního úspěchu

Příloha 4 – Osobnostní dotazník hranic

Příloha 5 – Ukázka části výchozích dat

Univerzita Palackého v Olomouci
Filozofická fakulta
Akademický rok: 2011/2012

Studijní program: Psychologie
Forma: Prezenční
Obor/komb.: Psychologie (PS)

Podklad pro zadání DIPLOMOVÉ práce studenta

PŘEDKLÁDÁ:	ADRESA	OSOBNÍ ČÍSLO
JURÁSKOVÁ Markéta	Nádražní 1553, Dubňany	F08168

TÉMA ČESKY:

Hranice v mysli a kreativita

NÁZEV ANGLICKY:

Boundaries in the mind and creativity

VEDOUcí PRÁCE:

Prof. PhDr. Alena Plháčková, CSc. - PCH

ZÁSADY PRO VYPRACOVÁNÍ:

1. Studium relevantní literatury.
2. Vypracování teoretické části práce se zaměřením se na oblast tvořivosti, tvůrčího procesu, hranic v mysli.
3. Vypracování výzkumného projektu, hypotéz, plánu výzkumu.
4. Cílem práce je zjistit, jakými hranicemi disponují osoby, které se věnují tvorbě v porovnání s osobami, které netvoří.
4. Metody - zkrácená verze dotazníku hranic, Inventář kreativního chování.
5. Sběr dat.
6. Statistické zpracování dat a jejich interpretace.
7. Vlastní zpracování diplomové práce.

SEZNAM DOPORUČENÉ LITERATURY:

- Boorstin, D. J. (1996). Člověk tvůrce: historie lidské imaginace. Praha, Knižní Klub.
- Dacey, D. S., Lennon, K. H. (2000). Kreativita. Praha, Grada Publishing.
- Hartmann, E. (2011). Boundaries: A New Way to look at the world. Summerland, CIRCC EverPress.
- Plháčková, A. (2004). Učebnice obecné psychologie. Praha, Academia.
- Ruisel, I. (2000). Základy psychologie inteligence. Praha, Portál.
- Sternberg, R. J. (1999). Handbook of Creativity. Cambridge, Cambridge University Press.

Podpis studenta: .....

Datum: .....

Podpis vedoucího práce: .....

Datum: .....

ABSTRAKT DIPLOMOVÉ PRÁCE

Název práce: Hranice v mysli a kreativita

Autor práce: Markéta Jurásková

Vedoucí práce: prof. PhDr. Alena Plháková, CSc.

Počet stran a znaků: 81 stran, 148 038 znaků

Počet příloh: 5

Počet titulů použité literatury: 67

Abstrakt:

Kreativita a hranice v mysli jsou propojené koncepty, které přinášejí zajímavé poznatky. U nás je však spojení těchto témat známé jen málo. Hranice v mysli jsou chápány jako osobnostní charakteristika, která ovlivňuje celý život člověka. Mohou být tenčí nebo silnější a oba tyto póly s sebou nesou typické vlastnosti. Cílem diplomové práce bylo ověřit předpoklad, že hranice v mysli korelují s kreativitou. Byly použity dvě metody – zkrácená verze dotazníku hranic – BPQ a dotazník kreativního úspěchu – CAQ. Dotazníky byly rozdány 226 osobám internetovou formou. Soubor byl rozdělen na tvořivé a netvořivé. Potvrdila se korelace mezi tvořivostí a hranicemi v mysli ($R = 0,377$), přítomnost tenčích hranic u tvořivých osob, jedinců věnujících se vizuálnímu umění, u žen oproti mužům a u tvořivých žen oproti netvořivým ženám. Nepotvrdil se rozdíl v síle hranic mezi skupinami různého věku a u skupiny respondentů věnující se hudbě. Výsledky je možné brát jako základ pro další zkoumání.

Klíčová slova: kreativita, tvořivost, hranice v mysli, osobnost, společnost

ABSTRACT OF THESIS

Title: Boundaries in the mind and creativity

Author: Markéta Jurásková

Supervisor: prof. PhDr. Alena Plháčková, CSc.

Number of pages and characters: 81 pages, 148 038 characters

Number of appendices: 5

Number of references: 67

Abstract:

Creativity and boundaries of the mind are interconnected concepts that bring some interesting findings. For us, however, the combination of these issues known only to a few. Boundaries in the mind is seen as a personality characteristic that affects the whole life of man. They can be thinner or thicker and both poles carry distinct features. The aim of this thesis was to verify the assumption that the boundaries of the mind correlated with creativity. Two methods were used - a shortened version of boundary questionnaire - BPQ and Creative achievement questionnaire - CAQ. Questionnaires were distributed to 226 people through the Internet. The participants were divided on the creative and uncreative. The research confirmed correlation between creativity and boundaries in mind ($R = 0.377$), the presence of thinner boundaries for creative people, individuals dedicated to the visual arts, women compared with men and creative women compared with uncreative women. Statistically significant difference in the strength of boundaries between groups of different ages and in the group of respondents with music was not found. The results can be taken as a basis for further research.

Key words: creativity, boundaries in the mind, personality, society

Příloha 3 – Dotazník kreativního úspěchu

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

Příloha 4 – Osobnostní dotazník hranic

Plné znění použitých psychodiagnostických metod je uvedeno v tištěné verzi diplomové práce.

Příloha 5 – Ukázka části výchozích dat

ID	Pohlaví	Věk	Vzdělání	Kraj	Věnujete se tvorbě aktivně?	CAQ	BPQ
50	0	30 - 39	vysokoškolské	Praha	ano	16	58
51	0	20 - 29	vysokoškolské	Kralovehradecký	ano	16	33
52	0	30 - 39	vysokoškolské	Praha	ano	4	44
53	1	20 - 29	vysokoškolské	Kralovehradecký	ano	17	41
54	1	20 - 29	středoškolské s maturitou	Olomoucký	ano	30	57
55	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Vysočina	ano	2	53
56	0	20 - 29	vysokoškolské	Kralovehradecký	ne	1	37
57	0	20 - 29	vysokoškolské	Jihomoravský	ne	6	46
58	0	20 - 29	vysokoškolské	Moravskoslezský	ne	4	47
59	0	30 - 39	středoškolské s maturitou	Moravskoslezský	ano	0	45
60	0	30 - 39	vysokoškolské	Ústecký	ano	28	49
61	0	20 - 29	vysokoškolské	Moravskoslezský	ne	14	44
62	0	20 - 29	vysokoškolské	Moravskoslezský	ano	30	50
63	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Moravskoslezský	ano	4	55
64	0	50 - 59	středoškolské s maturitou	Jihomoravský	ano	2	50
65	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	v současnosti zahraničí	ano	18	59
66	1	20 - 29	středoškolské s maturitou	Kralovehradecký	ano	32	55
67	0	20 - 29	vysokoškolské	Moravskoslezský	ne	18	44
68	1	20 - 29	středoškolské s maturitou	Liberecký	ne	3	44
69	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Moravskoslezský	ano	21	53
70	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Liberecký	ne	4	59
71	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Moravskoslezský	ano	10	36
72	1	20 - 29	středoškolské s maturitou	Kralovehradecký	ne	0	39
73	0	30 - 39	středoškolské s maturitou	Středočeský	ne	1	42
74	0	20 - 29	vysokoškolské	Kralovehradecký	ano	11	43
75	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Liberecký	ano	9	40
76	0	20 - 29	středoškolské s maturitou	Moravskoslezský	ano	4	37